

Hedersrelaterat våld

Handbok

Utvecklingscentrum Göteborg
December 2006
(Bilagorna 2 och 3 uppdaterade juni 2014)

Förord

Regeringen gav i beslut den 7 juli 2005 Åklagarmyndigheten i uppdrag att genomföra en undersökning och en analys av åklagarnas handläggning av ärenden rörande hedersrelaterat våld mot ungdomar. Arbetet skulle syfta till att kartlägga handlägningsrutiner, klarlägga relevanta problemställningar i brottsutredningsarbetet och i rättsligt hänseende samt identifiera vilka åtgärder som kan vidtas för att öka kvaliteten i den brottsutredande verksamheten.

Detta arbete har i projektform bedrivits vid Åklagarmyndighetens Utvecklingscentrum (UC) Göteborg. Projektgruppen har bestått av vice chefsåklagaren Annette Olsson, projektledare, kammaråklagaren Lena Lithner och extra åklagaren Helena Treiberg Claeson, sekreterare, alla tre verksamma vid UC Göteborg, vice chefsåklagaren Katarina Johansson Welin från Internationella Åklagarkammaren Stockholm, kammaråklagaren Johnny Järlefeldt från Söderorts åklagarkammare i Stockholm, kammaråklagaren Jenny Lindell från 1:a åklagarkammaren i Malmö samt, för Rikspolisstyrelsens räkning, kriminalinspektören Bo Lagerkvist från Länskriminalpolisen, Polismyndigheten i Södermanlands län.

Hedersrelaterat våld kan normalt hänföras till kategorierna relationsvåld, övergrepp mot barn eller grova våldsbrott. För dessa brott finns redan idag handledning av olika slag. Denna handbok skall därför i dagsläget ses som ett komplement till redan befintligt material. Det är dock oundvikligt med viss överlappning. En del åtgärder är dessutom så viktiga att de förtjänar att upprepas.

Innehållsförteckning

1	Inledning	5
	1.1 Vad baseras handboken på?	5
	1.2 Vad är hedersrelaterat våld?	6
	1.3 Varför särskilt uppmärksamma hedersrelaterat våld?	7
2	Se	8
	2.1 Varningssignaler	8
	2.2 Generella skillnader mellan "vanligt" familjevåld och hedersrelaterat våld	12
3	Förstå	13
	3.1 Introduktion	13
	3.2 Begreppet hedersrelaterat våld	13
	3.3 Bakgrund	13
	3.3.1 Brist på samhälleliga institutioner	13
	3.3.2 Gruppbaserad samhällsordning	14
	3.3.3 Patriarkal familjetyp	14
	3.3.4 Heder som socialt kapital	15
	3.3.5 Heder som ekonomiskt kapital	15
	3.3.6 Existens av hederskod	16
	3.4 Grundläggande värderingar	16
	3.4.1 Mannen som norm	16
	3.4.2 Oskulden värderas högt	16
	3.4.3 Ryktet livsavgörande	16
	3.4.4 Flickan skuldbeläggs	17
	3.4.5 Pojkar friare men också drabbade	17
	3.4.6 Homo/bi/transsexualitet tabubelagt	17
	3.5 Bestraffning	18
	3.5.1 Kontroll	18
	3.5.2 Undandragande av kärlek och omsorg	18
	3.5.3 Hot om våld och kränkningar	18
	3.5.4 Förföljelse och fysiskt våld	18
	3.6 Hedersvåld i Sverige	19
4	Agera	20
	4.1 Allmänt	20
	4.1.1 Målsägandens säkerhet	20
	4.1.2 Målsägandens utsatthet och dess konsekvenser för utredningen	20
	4.1.3 Svårigheter med stödbevisning	21
	4.2 Förundersökning	21
	4.2.1 Förundersökningsledare	21
	4.2.2 Vikten av en noggrann utredningsstrategi	22
	4.2.3 Samverkan	23
	4.2.4 Frihetsberövanden	23

4.2.5	Målsägandebiträde och särskild företrädare för barn	24
4.2.6	Utredningsarbetet	25
	Registerkontroll.....	25
	Uppgifter från anmälningssupptagaren	25
	Uppgifter från polis- och ambulanspersonal	25
	Larmsamtal	26
	Släkträd.....	26
	Information från skola, sjukvård, skyddade boenden och myndigheter.....	26
4.2.7	Förhören	27
	Undvik begreppet heder.....	27
	Hör aldrig någon i närvaro av en släkting.....	27
	Frågeställningar som generellt bör belysas	28
	Dokumentation av förhören.....	28
	Tolkar	29
	Målsägandeförhör.....	29
	Förhör med den misstänkte	30
	Övriga förhör	30
4.3	Åtal.....	31
4.3.1	Bevisvärdering.....	31
4.3.2	Brottsrubriceringar	31
	Olaga frihetsberövande	32
	Olaga tvång.....	34
	Olaga hot	35
	Ofredande.....	38
	Brytande av telehemlighet.....	39
	Intrång i förvar	40
	Skyddande av brottsling	40
	Underlåtenhet att hindra brott	41
4.4	Rättegång	42
4.4.1	Åklagarbundna ärenden	42
4.4.2	Målsägandens säkerhet och trygghet.....	42
4.4.3	Straffmätning	44
	Allmänt.....	44
	Försvårande omständigheter.....	45
	Förmildrande omständigheter	46
	Bilaga 1 Sammanställning av kartläggning och analys av ett antal hedersärenden.....	48
	Bilaga 2 Värdefulla kontakter	61
	Bilaga 3 Litteraturtips.....	64

1 Inledning

1.1 Vad baseras handboken på?

Underlaget till handboken utgörs främst av en kartläggning av 69 ärenden, som av handläggande åklagare eller av polis har bedömts som hedersrelaterade. En sammanställning av kartläggningen jämte en analys återfinns som en bilaga till handboken (bilaga 1).

Inför framtagandet av handboken har projektgruppen, förutom att bidra med egna erfarenheter av arbete med hedersrelaterat våld, på olika sätt tagit del av information om hedersrelaterat våld och hur det hanteras inom rättsväsendet.

För att belysa målsägandeperspektivet har projektgruppen haft en sammankomst med advokater, som brukar uppträda som målsägandebiträden och särskild företrädare för barn, med egen erfarenhet av hedersrelaterade ärenden. Projektgruppen har även träffat en representant för en kvinnojour med mycket stor erfarenhet av hedersrelaterat våld. Medlemmar ur projektgruppen har vidare träffat företrädare för flera skyddade boenden, som är speciellt inriktade på offer för hedersrelaterat våld.

Projektgruppen har sammanträffat med såväl representanter för svensk som holländsk och brittisk polis för att få större kunskap om vad som är viktigt att ha i minnet under brottsutredningar i hedersrelaterade ärenden.

Intervjuer har genomförts både med svenska åklagare, som hanterat hedersrelaterade ärenden, samt med en åklagare med stor erfarenhet av hedersrelaterat våld verksam vid Crown Prosecution Service (CPS) i London.

Medlemmarna i projektgruppen har vidare tagit del av olika skrifter, utbildningar och seminarier för att fördjupa sin förståelse av hedersproblematiken.

En referensgrupp, bestående av åklagare verksamma inom de olika samverkansområdena, har fått möjlighet att uttrycka synpunkter på och önskemål om vad för stöd åklagare behöver i den dagliga verksamheten när det gäller ärenden som rör hedersrelaterat våld.

Handboken är, bortsett från förordet, inledningen och bilagorna, systematiserad i tre delar: SE, FÖRSTÅ och AGERA. I den första delen är avsikten att läsaren skall få hjälp med att se tecknen på att det kan vara fråga om hedersrelaterat våld. Den andra delen, framtagen av stiftelsen Kvinnoforum¹ bidrar därefter med en förståelse för mekanismerna bakom hedersrelaterat våld. I den tredje delen följer därefter praktisk rådgivning för hur man bör agera i detta slags ärenden.

---

¹ Stiftelsen Kvinnoforum, arbetar med information, utbildning, forskning, klientarbete och förändringsarbete för att förbättra villkoren för flickor, kvinnor, pojkar och män ur ett genderperspektiv och har bl.a. arbetat fram den EU-finansierade rapporten "Honour Related violence – European Resource Book and Good Practise" som en del av projektet "Prevention of violence against women and girls in patriarchal families".

1.2 Vad är hedersrelaterat våld?

Det finns ingen enhetlig definition av begreppet hedersrelaterat våld vare sig nationellt eller internationellt.

Olika aktörer har, utifrån sina egna behov och ståndpunkter, formulerat olika definitioner av begreppet. En del definitioner är snäva och en del är vida. Projektgruppen har, utifrån ett rättsväsendeperspektiv, formulerat en definition av hedersrelaterat våld uteslutande fokuserat på motivet till gärningen. Att observera är att våld är ett vitt begrepp, som även innefattar t.ex. hot och ofredande.

Definitionen lyder:

Hedersrelaterat våld är brott riktade mot någon - ofta en släkting - som, enligt gärningsmannens och övriga släktens eller gruppens uppfattning, riskerar att vanära eller har vanärat gärningsmannens, släktens eller gruppens heder, i syfte att förhindra att hedern skadas eller förloras alternativt för att reparera eller återställa den skadade eller förlorade hedern.

För att förstå definitionen måste man även ha klart för sig vad heder är. Heder är för det mesta ett positivt laddat ord. Detta är inte fallet beträffande hedersrelaterat våld, förutom för förövarna och personer i deras närhet. Det är inte lätt för människor med västerländska värderingar att förstå att brott begångna i "hederns namn" är fullt rationella ur förövarnas, medhjälparnas och även offrens synvinkel.² Heder är per definition detsamma som anseende, ära, aktning eller respekt och ger social ställning eller rang i den egna gruppen. Med hedern i behåll bevarar man sitt goda anseende, man håller måttet - i moraliskt avseende, man är rättskaffens och rättrådig. I dessa sammanhang handlar en kvinnas heder främst om hennes oförvitlighet i sexuellt avseende.

Det är viktigt att ha i minnet att hedersproblematiken kan aktualiseras även i ärenden där motivet till brottet inte har med heder att göra om målsägandens familj³ har ett starkt hederstänkande. I och med att en anmälan görs mot någon närstående anses målsäganden ha vanärat familjen med allt vad detta innebär t.ex. för hotbilden mot henne eller honom⁴. I andra fall kan gärningsmannen utnyttja det förhållandet att målsäganden med all sannolikhet inte kommer att anmäla t.ex. ett sexuellt övergrepp eftersom, om det blev känt, målsäganden skulle anses ha vanärat sin familj. Råden som ges i handboken är således tillämpliga även i fall som de nyss beskrivna.

---

² Lari Nyroos, Master of Science, International Relations, London School of Economics. När han arbetade för Polismyndigheten i Södermanlands län utarbetade han bl.a. en förståelsemodell för brott med släkterelaterade hedersmotiv.

³ Med familj avses även släkt eller grupp.

⁴ I Se- och Agera-avsnitten kommer fortsatt endast hon att skrivas ut i texten när det skrivs om målsägande generellt, eftersom det främst är flickor och kvinnor som drabbas av hedersrelaterat våld. Detta innebär dock INTE att hedersrelaterat våld inte drabbar pojkar och män.

1.3 Varför särskilt uppmärksamma hedersrelaterat våld?

Först och främst för att det är vår skyldighet med hänsyn till de konventioner om mänskliga rättigheter som Sverige har ratificerat. Även om det är staten, i första hand regeringen och dess myndigheter, som har ansvaret för att de mänskliga rättigheterna respekteras åvilar förpliktelsen hela den offentliga förvaltningen och ytterst även enskilda tjänstemän inom denna.⁵ Därefter av främst följande tre skäl:

1. dels för att målsäganden skall få erforderligt skydd och stöd,
2. dels för att rätt utredningsstrategi/metodik skall komma till användning,
3. dels för att få en riktig påföljd.

En fråga som ofta dyker upp är varför det är av vikt att särskilja hedersrelaterat våld från annat våld inom familjen. Är de inte bägge ett utslag av en patriarkal maktstruktur där en man av den ena eller den andra anledningen anser sig ha rätt att utöva våld mot en närstående, oftast en kvinna? Jo, det skulle man i och för sig kunna hävda, men det krävs att man särskiljer hedersrelaterat våld från "vanligt" familjevåld av just de skäl som nämnts ovan. En enkel modell för att särskilja hedersrelaterat våld från "vanligt familjevåld" finns på s. 12.

---

⁵ Se t.ex. 1966-års konvention om de medborgerliga och politiska rättigheterna, Kvinnokonventionen (1979) och Barnkonventionen (1989). Mer information finns på Utvecklingscentrum Göteborgs ämnessida på Rånet. Se www.bayefsky.com för att hitta konventionstexterna i sin helhet.

2 Se

Att se hedersrelaterat våld handlar om att se vålds- och fridsbrotten ur ett nytt perspektiv eller "med andra glasögon".

2.1 Varningssignaler

Nedan uppräknade "varningssignaler" kan ge en indikation på att det är fråga om hedersrelaterat våld. Ju fler "signaler som lyser", ju troligare är det att det är fråga om just ett sådant brott. Det förtjänar att understrykas att det inte förhåller sig så att man kan dra slutsatsen att det är fråga om hedersrelaterat våld så snart någon av nedanstående "varningssignaler" är för handen. Det krävs alltid en djupare analys innan man kan konstatera att ärendet är hedersrelaterat. Vissa av varningssignalerna talar dock mycket starkt för att så är fallet.

- **Anmälan om försvunnen person**

Om det i ett ärende förekommer en anmälan om försvunnen person bör man vara observant på att det kan röra sig om hedersrelaterad brottslighet. Det är inte alls ovanligt att unga kvinnor (eller män) rymmer hemifrån efter att ha utsatts för hot och våld och att familjen anmäler dem försvunna. Även i fall där kvinnor har förts ur landet mot sin vilja eller t.o.m. har mördats kan de av gärningsmän eller andra släktingar ha anmälts försvunna.

- **Gärningen i sig**

Förutom förekomsten av dödshot och "ordinär" misshandel, som även är vanligt förekommande i annat relationsvåld, förekommer det i hedersärenden att målsäganden:

- utsätts för upprepade *nedsättande tillmälen*, vanligtvis hora (även om åtal inte kan ske för förolämpning bör detta kunna bedömas som ofredande och utgöra ett led i grov fridskränkning alternativt vara en försvårande omständighet vid straffmätningen vid detta brott)
- *efterföljs/bevakas* kontinuerligt, t.ex. under raster och till och från skolan (kan utgöra ofredande och i förlängningen grov fridskränkning)
- *spottas på* (ofredande, grov fridskränkning)
- *hotas med att hon mot sin vilja skall föras till det gamla hemlandet* för att *giftas bort* (olaga hot)
- *genom ofta subtila/underförstådda hot* (se ex. på s. 36), om att hon annars skall skadas eller dödas, *tvingas begränsa sitt livsutrymme/handlingsfrihet* t.ex. att klä sig på ett speciellt sätt, att lämna ifrån sig sin post eller sin mobiltelefon för kontroll av vilka hon haft kontakt med, att förlova sig eller t.o.m. gifta sig. Målsäganden kan på samma sätt tvingas att avstå från t.ex. att ha en kärleksrelation (olaga tvång, grov fridskränkning)

- *förs bort* i bil eller annat färdmedel mot sin vilja (olaga frihetsberövande alternativt olaga tvång)
  - *stängs in* alternativt låses in på det egna rummet eller i hemmet (olaga frihetsberövande)
  - vid upprepade tillfällen *uppmanas att begå självmord* eller faktiskt tar sitt liv efter att ha uppmanats eller hotats därtill (vilket, beroende på omständigheterna, bör kunna bedömas som ofredande, olaga hot eller olaga tvång, vilka gärningar i sin tur kan ingå i grov fridskränkning)
  - misshandlas genom *slag med tillhygge* i form av t.ex. *sladdar, skor eller tofflor*, genom att *brännas* t.ex. med uppvärmd gaffel eller kniv eller genom att *hårtussar* dras eller skärs av
- **Brottet har utlösts av målsägandens livsföring**

Flickor/unga kvinnor:

- De *trotsar* de hårt kontrollerande *regler* som satts upp *för* deras *uppförande* t.ex. var de får vistas, när de skall komma hem, vilka kamrater de får umgås med, att de inte får ha någon som helst kontakt med pojkar, vilka kläder de får bära, att de inte får ha make-up, hur de har sitt hår etc.(Gärningarna kan då sägas begås i "preventivt" syfte. Flickorna uppfostras med hot och våld till att hålla sig inom vissa ramar för att undvika att vanhedra familjen. De får lära sig att leva hedersamt dvs. inte "horaktigt".)
- De har *pojkvänner*, som familjen inte har godkänt.
- De *lämnar hemmet* utan familjens medgivande.
- De *vägrar att gifta sig* med den man som föräldrarna har valt ut åt dem.
- De är *inte längre oskuld*/de blir gravida.

Kvinnor:

- De *vill skilja sig* eller *har skilt sig* utan familjens godkännande.
- De *vägrar gifta om sig* med den man familjen utser.
- De *motsätter sig familjens kontroll* över hur de skall leva sitt liv.

Män:

- De har eller har haft eller misstänks ha eller ha haft en *relation med en kvinna från en familj med starkt hederstänkande*.
- De *följer inte normerna* för hur man bör leva dvs. de förolämpar sin familj, de ägnar sig åt kriminalitet som drabbar den egna etniska gruppen eller åtlyder inte familjens krav t.ex. på att kontrollera sina systrar.

Homosexuella:

- Det har kommit fram att målsäganden *har en homosexuell relation*.
- Målsäganden *vägrar gifta sig* med den person föräldrarna har valt ut.

- **Flera gärningsmän**

Till skillnad från vid "vanligt" familjevåld där förövaren nästan uteslutande är en man i kärnfamiljen är det normalt fler gärningsmän involverade vid hedersrelaterad brottslighet. Förutom far och make kan förövaren vara en bror, en manlig kusin, en farbror, en morbror eller en svåger. Även kvinnliga förövare förekommer såsom mödrar och andra kvinnliga släktingar.

Det är inte ovanligt att en ung manlig släkting tar på sig skulden för en gärning som han enbart delvis eller inte alls bär ansvaret för.

- **Om målsäganden och/eller den misstänkte lever i en starkt patriarkalisk och hierarkisk familjestruktur**

I familjer där det finns hederstänkande är maktstrukturen starkt patriarkalisk och hierarkisk, dvs. det är männen som bestämmer och de äldre har mer att säga till om än de yngre.

Könsrollerna är stereotypa och vitt åtskilda. Pojkar tillåts betydande frihet medan flickor hålls hårt och ofta har en rad arbetsuppgifter i hemmet.

- **Om det i målsägandens och/eller den misstänktes släkt är vanligt med arrangerade äktenskap och kusingifte**

I släkter där hederskulturen är stark är arrangerade äktenskap regel och kusingifte mycket vanligt förekommande.

- **Begränsningar av målsägandens livsutrymme**

I vissa fall kan begränsningar av målsägandens livsutrymme, som nyss nämnts, utgöra brottsliga gärningar. Oavsett vilket, är förekomsten av stark kontroll och bevakning ett tydligt tecken på att målsäganden lever i en familj med starkt hederstänkande. Det kan t.ex. röra sig om att hon inte får bestämma över sitt utseende, vilka hon får umgås med, var hon får vistas eller vad hon får göra på sin fritid. Det förekommer att föräldrarna inte tillåter döttrarna att delta i all skolundervisning t.ex. sex- och samlevnadsundervisning samt gymnastik. Skolaktiviteter såsom klassfester, utflykter och skolresor brukar inte heller tillåtas. Fortsatta studier kan också begränsas.

Eftersom deras frihet är så beskuren utnyttjar dessa flickor inte sällan skoltiden till att träffa kamrater och eventuella pojkvänner, vilket medför att det kan förekomma skolk och lögner.

- **Slakten sluter upp kring gärningsmannen**

I hedersrelaterade ärenden är det sällsynt att målsäganden får stöd av någon i familjen eller att det finns någon där som är villig att berätta om vad som hänt.

Inte sällan baktalas målsäganden medan gärningsmannen "höjs till skyarna".

- **Förekomsten av tidigare hedersrelaterat våld i släkten**

Finns det uppgifter om att släktingar till målsäganden har varit utsatta för hedersrelaterad brottslighet är detta en stark indikation på att det kan röra sig om hedersrelaterat våld.

- **Gärningsmannens uppfattning av att vara kränkt, att det är målsägandens fel att gärningen ägt rum**

Det händer att målsäganden berättar att gärningsmannen uppgett att hans eller familjens heder har gått förlorad till följd av målsägandens agerande.

Det är kanske inte ofta detta framgår direkt av den misstänktes eller övriga släktingars berättelser men ibland kan det ändå framgå "mellan raderna" beroende på vilka frågor som ställts till dem.

- **Ursprung**

Hederstänkande förekommer på många platser i världen men det är utbrett främst bland människor med ursprung i länderna som ligger i ett bälte från Nordafrika, genom Mellanöstern till Centralasien och Indiska subkontinenten. Det förekommer även bland romer⁶.

Enligt uppgifter från FN⁷ har hedersmord rapporterats i Pakistan, Turkiet, Jordanien, Syrien, Egypten, Libanon, Iran, Jemen, Marocko och andra Medelhavsländer samt i länderna runt persiska viken. Det förekommer även i europeiska länder inom invandrarkretsar.

Av den utförda kartläggningen framgår att exempelvis personer med ursprung i följande länder misstänkts för hedersrelaterat våld: Irak, Turkiet, Libanon, forna Jugoslavien, Afghanistan, Pakistan, Syrien, Jordanien, Iran och Palestina.

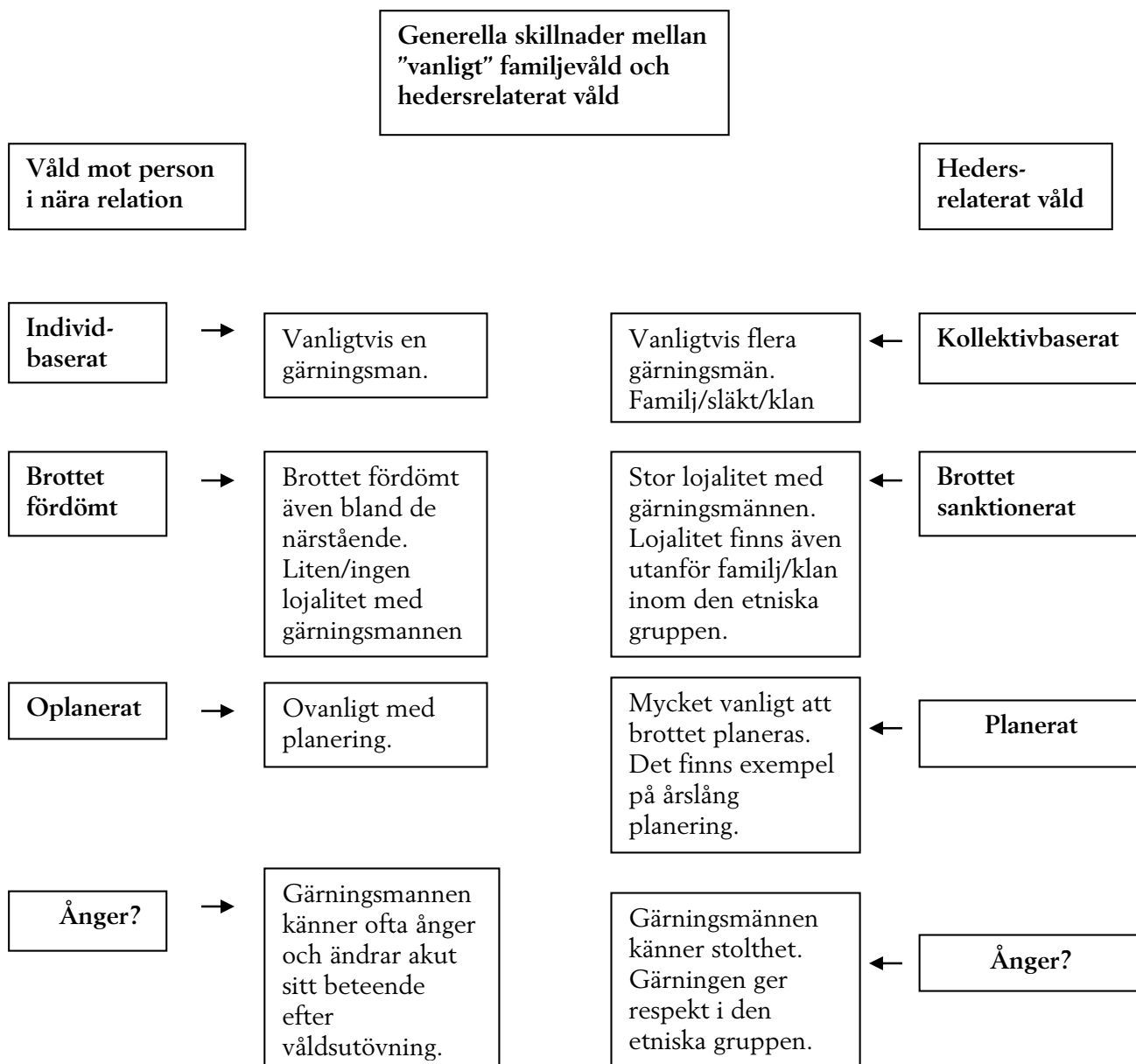
---

⁶ Lari Nyroos

⁷Rapport av FN:s speciella rapportör om kvinnovåld i januari 2002, E/CN.4/2002/83

2.2 Generella skillnader mellan "vanligt" familjevåld och hedersrelaterat våld

Denna skiss, upprättad av kriminalinspektören Bo Lagerkvist, kan vara till hjälp för att kunna särskilja hedersrelaterat våld från ordinarie familjevåld.

3 Förstå

3.1 Introduktion

Hur människor förstår och tolkar begreppet heder beror på en mängd faktorer som påverkar hur heder förstås i deras samhällsgrupp och omgivning. Kulturer använder olika symboler för att beskriva heder och har skiftande uppfattningar om vad som är hederligt och hedersamt. I vissa samhällen är heder något individuellt, i andra något kollektivt. Dessa begrepp är inte statiska utan förändras över tid. Uppfattningen inom en kultur och ett samhälle kan också skifta. Moral och värderingar speglar ofta vad som anses skapa heder i ett samhälle. Heder, skam och sexualitet spelar en central roll för förståelsen av hedersrelaterat våld, vilket detta avsnitt i handboken kommer att belysa.

3.2 Begreppet hedersrelaterat våld

Under 2000-talet har begreppet hedersrelaterat våld letat sig in i folks medvetande. Det förekommer olika förklaringsmodeller i den svenska debatten om vad detta våld är. De vanligaste är följande: 1) man marginaliserar gärningsmännen till en avvikare, 2) man tolkar hedersrelaterat våld som ett utslag för en universell patriarkal struktur, och 3) man tolkar hedersrelaterat våld som en kulturspecifik företeelse.⁸

Det hedersrelaterade våldet kan förstås genom att kombinera de två sistnämnda modellerna, dvs. att patriarkalt våld är globalt och att det tar sig olika uttryck i olika kulturer. Denna syn på hedersrelaterat våld har stöd av FN och ger vid handen att frågan är komplex och icke-statisk men något som alla kan relatera till. FN har uppmanat sina medlemmar att fördöma våld mot kvinnor och att inte hänvisa till sedvänjor, traditioner eller religiösa överväganden för att undvika sitt ansvar att avskaffa det. I januari 2001 antog FN:s generalförsamling en resolution om avskaffande av brott mot kvinnor i hederns namn.⁹

3.3 Bakgrund

3.3.1 Brist på samhälleliga institutioner

I många äldre rättsordningar ses hämnden som en samhällelig institution. Alla kulturer vilar på ett hederstänkande på ett eller annat sätt men där hedersnormer sätter stark prägel på samhället finns en förmåga att rangordna saker och ting i enlighet med öga för öga-principen.¹⁰ Kroppen är ett betalningsmedel i rättssystemet vilket betyder att kött och blod "renar" hedern. Man utmäter hämnd som står i proportion till skadan. Systemet gynnar dem som lever försiktigt. Hämnden bidrar sålunda till ett tryggt samhälle. Hämnden säkrar den egna hedern och garanterar att balansen i samhället återställs efter

⁸ Kurkiala, M.: Kultur och hederskultur, 2003

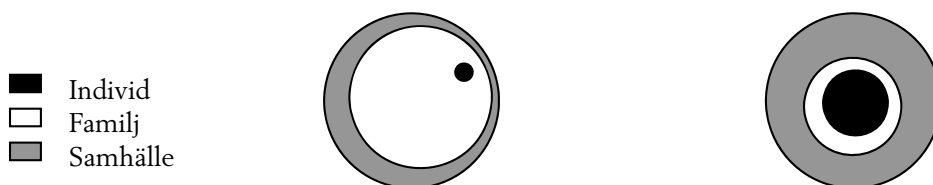
⁹ A/RES/55/66, 31 januari 2001

¹⁰ Lundblad, N.: Hämnd, heder, kött och rättvisa, 2006

att en skada inträffat. Heder som institution kan således anses fungera väl och bereder också de fattiga möjligheter att behålla sin heder. Traditionen har sin grund i uråldriga samhällen där det inte fanns något offentligt juridiskt system. Familjer skapade sina egna lagar och bestraffningar som bland annat straffade kvinnor som förlorade sin oskuld före äktenskap eller hade sexuella förbindelser utanför äktenskapet. Brist på välfärd och statliga institutioner som garanterar överlevnad har skapat en tradition som lever kvar även om förutsättningarna har ändrats.

3.3.2 Gruppbaserad samhällsordning

I det individbaserade samhället är varje människas identitet unik. Det egna *jaget* bygger inte på vad jag ärvt från mina förfäder, utan på tanken att identiteten blir det jag gör det till. Heder är något som framför allt är personligt. Den moderna västerländska kulturen bygger på detta tänkande. Detta är en uppfattning som vunnit mark framförallt från 1700-talet och framåt.¹¹ I det gruppbaserade samhället skapas individens identitet i stället i förhållande till släkten och platsen. Individen är en cell i en större organism. Individen ses således underordnad gruppen, som äger och tar yttersta ansvar för heder och skam.

I ett gruppbaserat samhälle intar individen en liten plats och familjen spelar en viktig roll.

I ett individbaserat samhälle har både individ och samhälle större utrymme.

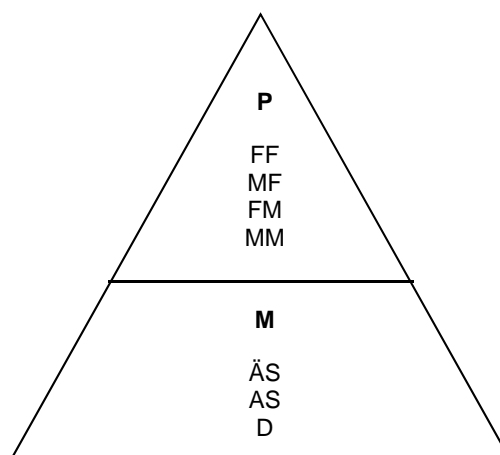
3.3.3 Patriarkal familjetyp

Den familjetyp där hedersnormer skapar ett förtryck av flickor och anhöriga kan liknas vid en pyramid. Pyramiden har olika nivåer där pappan befinner sig i toppen, har den avgörande makten inom familjen och är familjens företrädare. Familjen innefattar i denna pyramid hela släkten. Männerna har en betydligt mer framträdande roll än kvinnorna. Flickorna återfinns längst ner i pyramiden. Detta avspeglas i barnens uppfostran där pojkarna har en större frihet och fler rättigheter än flickorna. En syster måste förhålla sig till vad hennes bröder säger och underordna sig pappans och släktens krav på henne. I denna pyramid har barn och föräldrar ansvar och skyldigheter inte bara mot varandra utan också gentemot en större krets släktingar.

¹¹ Ibid.

P = Pappa
 FF = Farfar
 MF = Morfar
 FM = Farmor
 MM = Mormor

M = Mamma
 ÄS = Äldste sonen
 AS = Andra söner
 D = Döttrar

3.3.4 Heder som socialt kapital

Hedern står för det värde man har i andras ögon, ens heder är ens sociala kapital. Familjemedlemmar har gemensam heder.¹² Heder är kopplat till lojalitet, ansvar och makt. Föräldrarna ansvarar för barnens beteende, anses det klandervärdt har föräldrarna brustit i sin uppfostran och makt, detta ansvar faller framför allt på fadern men även på modern till viss del. De förlorar då i anseende vilket påverkar alla deras sociala kontakter.

Heder kan även förloras på andra sätt som har med föräldrarnas makt och inflytande i familjen att göra. En man kan t.ex. förlora sin heder om han inte längre kan försörja sin familj.

3.3.5 Heder som ekonomiskt kapital

Det är storfamiljen som ansvarar för familjemedlemmarnas ekonomi och sociala trygghet. Enskilda familjemedlemmar anses ha få egna angelägenheter, det som rör en familjemedlem rör hela familjen. Frågan om äktenskapspartner hanteras som en familjeangelägenhet, en fråga där familjeöverhuvudet, fadern, har sista ordet. Heder och skam styr familjekollektivet men ansvaret för att dessa värden upprätthålls är fördelat på olika sätt. Mannens heder är kopplat till hans förmåga att försörja och beskydda familjen. Kvinnans heder är knuten till hennes sexuella dygd. Söners bedömda försörjningsförmåga och döttrars kyskhet är således ett kapital på äktenskapsmarknaden.

Äktenskapet kan vara resultatet av ett avtal med en annan familj och ett giftermål kan leda till ökade affärsmöjligheter. Efter äktenskapet flyttas ansvaret för kontrollen till maken och hans familj.¹³ Giftermålet har ofta en väsentlig ekonomisk betydelse då det förekommer hemgift samt att försörjningsbördan ligger hos mannen.

¹² Ibid.

¹³ Kvinnoforum: Manual Honour Related Violence, 2005.

3.3.6 Existens av hederskod

Ordet respekt används ibland synonymt med heder. Respekt är dock något som man kan ha *för* något eller åtnjuta *i* ett sammanhang. Heder däremot är något man har, äger eller förlorar, det är som en del av kroppen. Heder måste kunna förloras – inte bara reduceras - för att man ska kunna tala om ett samhälle styrt av begreppen heder och skam. Heder är något absolut, inte något som kan förekomma i grader eller portioner. Utmärkande för denna form av heder är att det finns en hederskod; förekomsten av en uppsättning regler som definierar vad som tillför och vad som inte tillför heder. Dessa regler ses som grundvärderingar i samhället.¹⁴

3.4 Grundläggande värderingar

3.4.1 Mannen som norm

Våld i hederns namn, mot kvinnor och män, på grund av verkligt eller uppfattat sexuellt eller socialt beteende, som anses skada familjens heder, sker i en kontext av manlig dominans där manlig heterosexualitet är den dominerande normen. Kvinnor ses inte som självständiga individer med egna rättigheter eller som jämbördiga med män utan är mannens och familjens egendom. Kontroll av kvinnors sexualitet och sociala liv samt av homosexualitet har en direkt koppling till faderns eller makens makt. För att männens heder och därmed makt skall vara intakt behöver omgivningen vara förvissad om att de har kontroll över sina familjemedlemmars beteende. Faderns och därmed familjens heder avgör om familjen kan upprätthålla goda ekonomiska och sociala kontakter i samhället.

3.4.2 Oskulden värderas högt

Eftersom kyskhets och oskuld är bevis på familjens kontroll är en dotters sexualitet med andra ord en del av ett socioekonomiskt system, ett kapital som familjen vill förfoga över. Tidiga äktenskap och tvångsäktenskap är en del av detta system samt är ett sätt att säkra att kvinnan inte hinner få dåligt rykte, eller rent av, förlora sin oskuld. Kyskhetsnormen påverkar kvinnors rörelsefrihet och klädsel. Hon får inte vistas ute med okända män och hon har regler för sin klädsel att följa.¹⁵ Det är många myter och okunskap om mödomen som kvinnan måste underordna sig, som att kvinnan måste blöda på bröllopsnatten. Ett blodigt lakan bevisar att flickan och hennes familj har hedern i behåll.

3.4.3 Ryktet livsavgörande

Hedern är direkt knutet till unga kvinnors sexuella beteende och kvinnorna i familjen är ytterst ansvariga för att flickorna uppfostras till "fina flickor". Det är de äldre kvinnorna i familjen, mödrarna, som ansvarar för att undvika att

¹⁴ Wikan,U: En fråga om heder, 2003.

¹⁵ Kvinnoforum: Manual Honour Related Violence, 2005.

familjen vanhedras. Kvinnornas överordnade mål är att se till att familjenamnet inte dras ner i smutsen. Familjens rykte står hela tiden på spel vilket gör att familjemedlemmarna befinner sig under en snäv kontroll. Det krävs inte mycket för att hela familjen ska dra på sig ett dåligt rykte. Om den unga dottern ses tala med en man, som inte är hennes far, bror eller make riskerar hela familjen att dras med ett rykte om hennes sexuella vandel. Det bästa sättet att smutskasta en kvinna har alltid varit att smutskasta henne för hennes sexuella vandel. En kvinna definieras i förhållande till sitt kön, dvs. utifrån mannen som norm; hon är dotter, syster, hustru eller moder. En man definieras i sin tur i förhållande till sin släkt, gentemot kollektivet. Kvinnans underliv är en direktlänk mellan mannens generationer, mellan mannens förfäder och hans ofödda söner. Kvinnans ansvar är att bära släkten vidare. Ett illasinnat rykte om den unga dottern drabbar därmed hela släkten och kan leva kvar i flera generationer.

3.4.4 Flickan skuldbeläggs

Flickan skuldbeläggs om rykten uppkommer om henne. Detta gäller även om det inte finns någon grund för ryktena. Till och med om hon har blivit våldtagen kan hon bli skuldbelagd eftersom hon då ses som smutsig. En brytning mot normerna är ett oåterkalleligt felsteg och flickan måste sona för "brottet" fysiskt och/eller socialt. I extrema former där familjeöverhuvuden planerar hedersmord för att bibehålla den moraliska ordningen intakt kan man se det som att man amputerar en kroppsdel som hotar kroppens överlevnad.¹⁶

3.4.5 Pojkar friare men också drabbade

Även pojkar/män drabbas av hedersrelaterat våld. Söner kan drabbas av förtryck och våld av den egna familjen om de valt fel flickvän i föräldrarnas eller släktens ögon. En bror kan bli tvungen att kontrollera eller bruka våld på sin syster. Unga män kan också bli utsatta för tidiga äktenskap och tvångsgifte. Pojkars eventuella oskuld är inte avgörande på samma sätt som för flickorna/kvinnorna, inte heller utsätts pojkar/unga män på samma sätt för stark kontroll. I pojkarnas fall handlar det framför allt att de skall uppföra sig anständigt, inte begå kriminella handlingar eller använda droger.

3.4.6 Homo/bi/transsexualitet tabubelagt

En homo/bi/transsexuell son/dotter blir en belastning för familjen då det påverkar familjens rykte och hedern negativt. Denna dotters/sons sexualitet äventyrar inte bara deras egen men även syskonens möjlighet till giftermål. Homo/bi/transsexualitet är tabubelagt inom många samhällen och anses vara en olaglig handling. De riskerar därför att utsättas för förföljelse, utfrysning, våld och mord.

---

¹⁶ Ibid.

3.5 Bestraffning

De personer som bryter mot samhällets oskrivna regler straffas oftast på något sätt. Detta straff kan vara både explicit och implicit. De hårda sanktionerna mot dem som bryter mot normen är avgörande för att systemet ska överleva. Samhällen skiljer sig i hur lagen skyddar individer mot bestraffningar av detta slag. Lagar som t.ex. skyddar kvinnors rättigheter, friheter och kroppar är inte universellt applicerade. Fördomandet av olagliga bestraffningar och det sociala skyddet ser också olika ut i olika samhällen. Hänvisningar till religiösa skrifter används ibland för att i brist på lag legitimera och förklara våld med anknytning till heder. Men hedersnormer har inte koppling till en specifik religion, snarare till graden av religiositet. Hedersnormer överlever lättare i samhällen där religionen ges en stark ställning. Hedersnormerna återfinns dock även bland familjer som inte är religiösa. Därför bör hedersbegreppet tolkas utifrån en samhällelig kontext snarare än en religiös.

3.5.1 Kontroll

Hedersbegreppet är starkt kopplat till kontroll. Kontrollen utövas framför allt av män men även av kvinnor. Kvinnor stöder ofta den patriarkala normen. Det kan ske utifrån övertygelse och också utifrån ett latent hot om att själv bli bestraffad om man bryter normen. Kontrollen yttrar sig ofta i begränsade valmöjligheter och att föräldrarna kräver information om minsta steg som dottern tar. Om hon inte underordnar sig kontrollen riskerar hon, förutom hot eller utfrysning, att inte bli gift. En ogift kvinna värderas mycket lågt.

3.5.2 Undandragande av kärlek och omsorg

Isolering och förskjutning kan användas som straff om flickorna och kvinnorna inte betar sig enligt hedersnormerna. Det kan bestå av att hon tvingas i exil. Att familjemedlemmarna tar avstånd, förskjuter och inte visar sin kärlek är ett mycket hårt straff för flickor som lever i kollektiva familjestrukturer.

3.5.3 Hot om våld och kränkningar

Flickor kan hotas till livet om de inte gör som föräldrarna säger och kräver. En form av psykiskt våld är förödmjukelser och nedvärderande behandling. Oftast tar hotet form av att pappan i familjen hotar att skada mamman eller syster om flickan/pojken inte lyder. Det drabbar alla familjemedlemmar att någon i familjen protesterar mot reglerna eller inte lyder.

3.5.4 Förföljelse och fysiskt våld

I svåra fall utsätts en flicka som inte har levt upp till hedersnormerna för fysiskt våld. Flickor som väljer att lämna sina familjer och söka skydd kan bli förföljda av sina släktingar. Flickorna riskerar att leva under ständig rädsla för att bli hittade och utsatta för släktens repressalier. Utöver rädslan för att bli

hittade kan de känna sig väldigt ensamma och utsatta då familjen är det viktigaste nätverket i deras liv.

3.6 Hedersvåld i Sverige

När familjer från hederssamhällen flyttar till Sverige krockar den gamla identiteten och den traditionella familjestrukturen med den svenska. Försök till att vidmakthålla oskrivna regler om heder och skam gör integration problematisk. Eftersom det i hederskonceptet även ingår en lojalitet med släkten och gruppen som är starkare än med det omgivande samhället påverkar det också integrationen. Fäder som är vana att vara den som företräder sin familj utåt blir beroende av sina barn, som ofta snabbare integreras in i det nya landet. Om sedan fadern inte får något arbete förlorar han ännu en central del i sin identitet, som familjens huvudförsörjare. När barnen blir sina föräldrars tolkar av både språk och yttervärlden rubbas maktbalansen i familjen. Den traditionella familjestrukturen, pyramiden, vänds här upp och ner, och barnen blir familjens företrädare. Föräldrarna mister sin auktoritet. När den tidigare ordningen och normerna inte längre tas för givna kan det bli nödvändigt med restriktioner som inte behövts i hemlandet. Det är då framför allt flickorna som drabbas av en ännu starkare social kontroll där skvaller och rykten spelar en stor del. De unga flickorna och pojkarna uppfostras in i en roll som deras familj förväntar sig av dem. Om barnet inte skulle följa regelsystemet blir denne utfryst och behandlad som luft av släkten. Kraven på barnen kan också bli hårdare i ett nytt samhälle. Om föräldrarna förlorat den status och samhällsställning de hade i hemlandet blir barnens anseende och utbildning deras sociala försäkring. Men även familjer som upplever sig integrerade och uppbär status i samhället kan härbärgera starka hedersnormer.

4 Agera

4.1 Allmänt

4.1.1 Målsägandens säkerhet

I dessa ärenden är det av högsta prioritet att målsägandens säkerhet inte äventyras. Även om detta primärt är en uppgift för polisen är det viktigt att även åklagare bevakar denna fråga under hela rättsprocessen.

På utvecklingscentrum Göteborgs ämnessida på Rånet finns information om dels polisens personsäkerhetsarbete, dels de olika skyddsåtgärderna sekretessmarkering, kvarskrivning och fingerade personuppgifter (skyddade personuppgifter), som handläggs av Skatteverket.

Till sin hjälp vid hot- och riskbedömningar i hedersärenden kan polisen använda sig av ett verktyg kallat PATRIARK.¹⁷ Om en checklista för riskbedömning skall användas i de nu aktuella ärendena är det således PATRIARK och inte SARA:PV.¹⁸ som skall användas.

4.1.2 Målsägandens utsatthet och dess konsekvenser för utredningen

En person som kommer från en familj med starkt hederstänkande skymfar, som tidigare nämnts, familjens heder genom att vända sig till myndigheterna. Detta innebär, förutom att målsäganden kan vara utsatt för livsfara, att hon betas möjligheten till ett normalt familjeliv. Ett skyddat boende är ofta det enda alternativet, vilket i sin tur innebär en oerhörd omställning för en person som kommer från en kultur där kollektivet är det viktiga och där individen har en helt underordnad betydelse. Målsäganden måste för första gången själv ta ansvar för sitt liv utan det stöd som familjen utgör. För många blir detta en för tung börda att bära och de tar risken att återvända till familjen i förhoppning om att allt skall bli bra igen om de ändrar sina uppgifter och/eller vägrar att medverka i rättsprocessen.

Målsägandena utsätts vidare normalt för en enorm press, av släkt och ibland även av andra personer ur den etniska gruppen, att ta tillbaka sina uppgifter, i synnerhet efter det att familjemedlemmar eller släktingar har frihetsberövats. Det är inte ovanligt med uppgifter om att en närstående har insjuknat och att det enda som kan göra denne frisk är att målsäganden återvänder till familjen.

Förundersökningar i hedersärenden måste ledas mot bakgrund av denna kunskap, dvs. att målsägandena ofta inte vill göra polisanmälan, efter hand inte vill medverka och/eller ändrar sina uppgifter samt ibland även hävdar att de har ljugit. Det behöver inte betyda att målsägandena inte önskar att processen skall fortsätta utan kan bero på att de för familjen vill tala om att de inte medverkar och att processen sker utan deras förskyllan. Avsikten med

---

¹⁷ Användarmanualen PATRIARK är utarbetad av professor Henrik Belfrage vid Forskningsenheten vid Rättspsykiatriska regionkliniken i Sundsvall.

¹⁸ SARA:PV är ett polisiärt riskbedömningsinstrument framtaget av Rikspolisstyrelsen i samarbete med professor Henrik Belfrage speciellt anpassat för våld i partnerförhållanden.

uppmeningen att förundersökningen måste ledas mot denna bakgrund är givetvis inte att åklagare skall rucka på objektivitetskravet utan att peka på vikten av stödbevisning och att uppgifter om eventuella vittnen tas in i ett tidigt skede. Det väsentliga är att inte låta målsägandens inställning vara avgörande för om ärendet skall drivas vidare eller inte.

En faktor som ofta glöms bort eller i vart fall "faller mellan stolarna" i så motto att ingen riktigt anser att det är deras ansvarsområde är att tillse att målsäganden känner sig trygg. Detta kan få avgörande konsekvenser för utredningen och den följande rättegången. En målsägande, som inte bara känner sig säker utan även trygg, har betydligt större möjligheter att klara av de påfrestningar som en rättsprocess innebär, till gagn inte bara för henne själv utan även för möjligheten att framgångsrikt lagföra gärningsmännen. Ett målsägandebiträde finns normalt bara tillgängligt under kontorstid och har inte möjlighet att ställa upp för målsäganden i den omfattning som ofta krävs i de här ärendena. Här kan frivilligorganisationer som t.ex. kvinnojourer spela en viktig roll. I en bilaga till handboken (bilaga 2) ges förslag på kontakter, som kan förmedlas till målsäganden för detta ändamål. Det kan vidare vara till stor hjälp för målsäganden att få en ungefärlig tidsplan för rättsprocessen.

4.1.3 Svårigheter med stödbevisning

Till skillnad från familjevåld i övrigt, där det kan finnas närstående som är villiga att berätta om vad som hänt och där målsäganden ofta anförtrott sig åt någon om vad som skett, är det betydligt mer sällsynt med detta slags stödbevisning i hedersärenden. Av naturliga skäl är motståndet större att lämna ut någon familjemedlem eller släkting om man lever i en stark hederskultur. Vidare är eventuella vittnen i släkt- och vänskapskretsen betydligt mer rädda för att medverka än annars.

Det kan dock finnas personer i målsägandens omgivning som kan berätta om hur hon har mått och agerat. De kanske även har iakttagit någon skada. Skolpersonal såsom lärare, kuratorer och skolsköterskor är bra sådana exempel. I fall där målsäganden inte har vågat tala med skolkuratoren om vad som hänt förekommer det att hon i stället har vänt sig till skolsköterskan med diverse besvär av psykosomatisk natur. Även skol- eller arbetskamrater, socialtjänstemän och personal på de skyddade boenden är personer, vars uppgifter kan utgöra stöd för målsägandens berättelse.

4.2 Förundersökning

4.2.1 Förundersökningsledare

I dessa ärenden skall förundersökningen ledas av åklagare.¹⁹

¹⁹ Enligt 3 § lag (1964:167) med särskilda bestämmelser om unga lagöverträdare (LUL) skall åklagare alltid leda förundersökningen mot den som inte fyllt arton år om misstanken rör ett brott för vilket det är föreskrivet fängelse i mer än sex månader. Även i andra fall skall åklagaren leda förundersökningen mot den som är under arton år om det inte möter hinder. Åklagaren skall vidare, enligt 6 § 1 st Åklagarmyndighetens föreskrifter och allmänna råd om ledning av förundersökning i brottmål (ÅFS 2005:9), bl.a. leda förundersökningen när brottet

På grund av de särskilda svårigheter som finns i de nu aktuella ärendena bör polis, precis som vid misstanke om fridskränkingsbrott,²⁰ vid ingripande eller anmälan, där misstanke finns om att det rör sig om hedersrelaterat våld, direkt ta kontakt med åklagare, vid behov med jouråklagare, för att åklagaren skall ges möjlighet att omgående inleda/överta förundersökningen och omedelbart ge direktiv utan den fördröjning som inlottning av ett ärende på ordinarie kontorstid innebär. Dessa ärenden skall så snart det är möjligt lottas in på en åklagare med speciell kompetens eller i vart fall intresse för att handlägga detta slags ärenden.

Inlottad åklagare bör därefter hålla i ärendet och, om möjligt, inte lämna ifrån sig det till jouråklagare eller annan kollega. Sker ett överlämnande bör detta föregås av en noggrann genomgång med den som skall ta över ärendet.

4.2.2 Vikten av en noggrann utredningsstrategi

I hedersärenden är det av än större vikt än normalt att förundersökningsledaren och utredaren så snart som möjligt lägger upp en strategi för hur det fortsatta arbetet skall bedrivas. Detta behövs dels för att man - bl.a. i enlighet med vad som beskrivits ovan - möter andra svårigheter i dessa ärenden än vad man vanligtvis gör i andra ärenden, dels för att man skall hitta alla gärningsmän.

När man lägger upp strategin i dessa ärenden bör man beakta bl.a. följande.

- Målsägandens behov av säkerhet och trygghet.
- För en målsägande som lever i en miljö där hederstänkandet är starkt förankrat kan utredningen få stora konsekvenser även om gärningen i sig inte har ett hedersrelaterat motiv.
- Det är inte alltid så att den brottslighet som målsäganden berättar om vid anmälningstillfället är allt som hon har varit utsatt för.
- Det som målsäganden berättar om kanske inte vid första anblicken faller in under en brottsrubricering.
- Det kan finnas fler gärningsmän än de som målsäganden berättar om.
- Finns det en gärningsman som tar på sig skulden behöver detta inte innebära att denne verkligen är ansvarig för gärningen, i vart fall inte ensam.

---

innefattar våld eller hot om våld mot närstående eller tidigare närstående person, när brottet beror på målsägandens sexuella läggning och när brottet riktas mot målsägandens liv, hälsa eller frid om målsäganden vid tiden för anmälan var under arton år och det för brottet är föreskrivet fängelse i mer än sex månader. Enligt 7 § 4 p i samma föreskrifter skall åklagaren överta ledningen av förundersökningen när brottet är svårbedömt eller det annars med hänsyn till utredningens art är påkallat att åklagare leder förundersökningen.

²⁰ Jfr Handläggning av fridskränkingsbrotten, Handbok, Utvecklingscentrum Göteborg, december 2006, avsnitt 4.1.

- Det är viktigt att säkra bevisningen så snart det är möjligt mot bakgrund av den stora risken att målsäganden kommer att "vackla" under utredningens gång.
- Frihetsberövanden måste noga övervägas mot bakgrund av de speciella svårigheter som finns i detta slags ärenden, se nedan.
- Det kan krävas en genomtänkt förhörstaktik mot bakgrund av att det rör sig om ett hedersärende.
- Flera förhörspersoner kanske bör kallas in samtidigt för att förhindra att de talar sig samman.
- Finns förutsättningar för att använda sig av hemlig teleavlyssning och hemlig telefonövervakning?
- Det kan vara till hjälp att ta kontakt med en sakkunnig för att ha denne som "bollplank" under utredningsarbetet, exempel på sådana kontakter återfinns i en bilaga till handboken (bilaga 2).

4.2.3 Samverkan

Fundera över med vilka samverkan bör ske i det aktuella ärendet t.ex. socialtjänsten, barnmedicin, barn- och ungdomspsykiatri samt rättsmedicin. Fundera över om det kan vara till hjälp att ha ett inledande möte med representanter för alla involverade.

Vikten av att ha ett fungerande samarbete med ideella organisationer och att delta i olika samverkansgrupper eller nätverk kan inte nog understrykas. De ideella organisationerna har ofta kunskaper som det kan vara betydligt lättare att få del av om man har träffat varandra innan och byggt upp ett ömsesidigt förtroende. Detta gäller för övrigt även kontakten med andra myndigheters tjänstemän. För att samarbetet över myndighetsgränserna skall fungera och för att undvika missförstånd och motsättningar är det oerhört värdefullt att man träffas med viss regelbundenhet och utbyter erfarenheter.

4.2.4 Frihetsberövanden

När någon frihetsberövas i ett hedersrelaterat ärende sätts krafter i rörelse inom familjen, som innebär dels en förstärkt hotbild gentemot målsäganden, dels en risk för att hon utsätts för starka påtryckningar att "ta tillbaka" sina uppgifter. Det är därför av stor betydelse att målsägandens säkerhet är tryggad när beslut om frihetsberövande verkställs.

På samma sätt som i andra familjevåldsärenden skall personella tvångsmedel alltid övervägas i akutsituationer t.ex. då polis blir larmad till en bostad där brott just har begåtts. Skälet är naturligtvis dels att undvika att den misstänkte/de misstänkta påverkar målsäganden och eventuella vittnen eller förstör annan bevisning, dels att förhindra fortsatt brottslighet. Hedersrelaterade ärenden skiljer sig dock från andra ärenden på så sätt att risken för att målsäganden skall utsättas för brottslighet INTE nödvändigtvis undanröjs för att gärningsmannen/männen frihetsberövas. Det kan finnas andra släktingar som kan utgöra ett hot mot målsäganden.

När det gäller brott som inte begåtts i nära anslutning till anmälan är det delvis andra hänsyn som bör tas. Målsägandens säkerhet är naturligtvis den enskilt viktigaste faktorn att beakta även här. I övrigt måste tas med i beräkningen att målsäganden kan ha behov av tid för att bli så trygg och stabil att hon orkar berätta om vad hon har varit utsatt för. Mot bakgrund av att målsägandens benägenhet att medverka ofta minskar betänkligt efter det att närstående har frihetsberövats kan det för övrigt vara klokt att säkra så mycket bevisning som möjligt innan frihetsberövanden tillgrips.

4.2.5 Målsägandebitråde och särskild företrädare för barn

I hedersärenden skall målsägandebitråde eller särskild företrädare för barn regelmässigt förordnas. Detta skall ombesörjas så snart som möjligt. Målsäganden bör omgående tillfrågas om eventuella önskemål vad gäller valet av bitråde/företrädare t.ex. om ett kvinnligt eller manligt ombud önskas. Målsägandebiträdet/den särskilde företrädaren skall regelmässigt vidtalas till de förhör som skall hållas med målsäganden.

I dessa ärenden är målsäganden vid anmälningstillfället oftast över 15 år. Behov av en särskild företrädare för att ta till vara barnets rätt under förundersökningen saknas därmed som regel, eftersom ett barn i femtonårsåldern normalt får anses ha uppnått sådan mognad att det själv kan ta ställning till frågor om t.ex. förhör och läkarundersökning.²¹ Om det kan tänkas bli aktuellt med en skadeståndstalan bör åklagaren dock ändå ansöka om att en särskild företrädare förordnas, eftersom denne träder i vårdnadshavarens ställe och till skillnad från ett målsägandebitråde inte behöver någon fullmakt från vårdnadshavaren i denna situation.²² Det bör inte förekomma att både ett målsägandebitråde och en särskild företrädare för barn förordnas för samme målsägande.

Observera att det i detta slags ärenden i princip ALDRIG bör komma i fråga att den andre vårdnadshavaren förordnas att ensam ta tillvara barnets rätt, vilket annars är huvudregeln i de fall barnet har två vårdnadshavare som inte är gifta eller sambo.²³ Det får här normalt antas vara till barnets bästa att en särskild företrädare utses med hänsyn till de speciella förhållanden som råder i släkter där hederstänkande förekommer.

Delvis andra krav än normalt bör ställas på de advokater som förordnas i hedersärenden. I begäran om förordnande av målsägandebitråde/särskild företrädare för barn bör åklagaren ägna några rader åt att beskriva ärendet för att detta tydligt skall framgå. Åklagaren kan även t.ex. ange att målsäganden är i behov av mycket stöd och hjälp och att det är en fördel om den advokat som förordnas har erfarenhet av s.k. hedersproblematik eller i vart fall av utlänningsärenden och av att arbeta med barn (om ärendet rör ett barn). Eftersom det är av vikt att biträdet/företrädaren är närvarande under förhören kan åklagaren redan på framställan till tingsrätten ange när det första förhöret är pla-

²¹ Jfr prop. 1998/99:133 s. 41

²² Jfr prop. 1998/99:133 s. 27 f

²³ Jfr 2 § lag (1999:997) om särskild företrädare för barn

nerat att äga rum. Tänk på sekretessen och begär att uppgifter om målsägandens namn och adress skall beläggas med sekretess hos domstolen samt eventuella uppgifter om när förhör skall hållas.²⁴ Dessa uppgifter anges lämpligen i en separat bilaga.

Det bör regelmässigt kontrolleras om det finns ett offentligt biträde förordnat för målsäganden i ett pågående LVU-ärende eller hos Migrationsverket. Det kan då vara lämpligt att samme advokat förordnas som målsägandebitråde alternativt särskild företrädare för barn, utom i de fall där andra familjemedlemmar har eller har haft samma biträde.

4.2.6 Utredningsarbetet

Registerkontroll

På förekommen anledning erinras om vikten av att kontrollera om målsäganden tidigare anmält att hon har varit utsatt för brott. Det kan finnas nedlagda förundersökningar eller pågående ärenden som kan ha betydelse för bedömningen i det pågående ärendet.

En självklarhet är vidare att kontrollera om den misstänkte har blivit anmäld för liknande brottslighet tidigare.

Något som man däremot kanske förbiser att kontrollera är om målsäganden har anmälts försvunnen. I ett sådant ärende kan värdefull information återfinnas t.ex. om vad som uppgavs vid anmälningstillfället. Framgår det inte direkt av anmälan bör kontroll med anmälningsupptagaren ske av hur anmälan agerade. Det finns fall där anmälan inte visat någon som helst oro samt uttalat sig nedsättande om den försvunne, vilket är en indikation på att det kan röra sig om ett hedersärende.

Uppgifter från anmälningsupptagaren

I de fall målsäganden själv har uppsökt polisstationen och anmälan har upptagits där, bör kontrolleras med anmälningsupptagaren - om det inte redan framgår av anmälan - hur målsäganden uppträdde vid anmälningstillfället. Var hon uppriven, grät hon etc. Alla tillgängliga upplysningar kan vara betydelsefulla!

Uppgifter från polis- och ambulanspersonal

En noggrann promemoria upprättad av de första poliserna på plats och av eventuell ambulanspersonal alternativt förhör med dessa personer kan vara av stor vikt, dels för att få fram uppgifter som ger en vink om att ärendet kan vara hedersrelaterat, dels för att få uppgifter som kan vara av betydelse för utredningen. Det händer att de involverade vid den allra första kontakten ger

²⁴ Jfr 5 kap. 1 § och 9 kap. 17 § sekretesslagen (1980:100).

upplysningar om familjen och om vad som hänt som man i ett senare skede omöjligen kan få fram.

Larmsamtal

Finns det ett larmsamtal? Detta kan i så fall ge oerhört värdefull information t.ex. om vem som ringde, vad som sades och hur det sades, kanske hörs t.o.m. gärningsmannen i bakgrunden.

Inspelningar av larmsamtal kan antingen hämtas in från polismyndigheternas länskommunikationscentraler (LKC) eller från SOS-alarm.²⁵

Släkträd

Ett s.k. släkträd är primärt ett hjälpmedel vid hotbildsanalysen för polisen och visar strukturen av slakten, såsom föräldrar, barn, far- och morföräldrar, far- och morbröder samt kusiner på ett överskådligt sätt. Släkträdet kan fyllas på med uppgifter t.ex. om någon gjort sig skyldig till något brott, var personerna är bosatta, tidpunkter för äktenskaps ingående och vänner till familjen.

Att ha tillgång till ett släkträd underlättar polisens bedömning av om familjen lever i en traditionell livsstil där hedersbegreppet är starkt. Förekommer det kusingiften är detta t.ex. en sådan indikation liksom om det förekommer ingiften från samma område i hemlandet där slakten härrör från.

Den information ett släkträd kan ge är dock även värdefull för att kunna hitta tänkbara gärningsmän. Ett släkträd underlättar vidare, förutom för utredaren, för åklagaren inför och under rättegången genom att alla namnuppgifter som kan dyka upp finns samlade. Det är även användbart för att klargöra vilka som är underkastade vittnesplikt.

Kriminalunderrättelsetjänsten (KUT) på respektive polismyndighet kan upprätta släkträd. Via slagningar i tillgängliga datasystem och genom att ta del av Migrationsverkets uppgifter får de fram information om släktrationer och namn.

I vart fall bör målsäganden, den misstänkte och andra viktiga förhörspersoner rita sitt eget släkträd. Förutom att det kan öka kontakten mellan utredaren och den hörde kan det vara ett komplement till uppgifter som kan fås fram från officiella källor. Den hörde har i samband med att släkträdet upprättas en möjlighet att förklara hur relationen mellan släktingarna ser ut.

Information från skola, sjukvård, skyddade boenden och myndigheter

Som ett led i bevissäkringen ingår, liksom annars, att inhämta information från alla personer som har haft med målsäganden att göra och som skulle

---

²⁵ Se mer om detta i Utvecklingscentrum Göteborgs handbok om handläggning av fridskränkingsbrotten, december 2006, avsnitt 4.2.

kunna bidra med uppgifter om hur hon mått och betett sig rent allmänt. Målsäganden kan vidare ha anförtrott sig åt dem. De kan även ha sett skador på målsäganden.

Skolpersonal, såsom klassföreståndare, gymnastiklärare, skolsyster och skolkurator, vårdpersonal, personal vid skyddade boenden, tjänstemän inom socialtjänsten och vid Migrationsverket kan alla ha viktig information att lämna.

Journalhandlingar och rättsintyg skall naturligtvis om möjligt hämtas in. Begär tillstånd att hämta in journaler på ett tidigt stadium och verkställ skyndsamt.²⁶

Har journalhandlingar hämtats in med målsägandens samtycke krävs inte samtycke för inhämtande av rättsintyg.²⁷

Andra viktiga informationskällor är de skyddsbedömningar som de skyddade boendena upprättar. De är en motsvarighet till polisens hotbildsanalyser och kan begäras in med målsägandens samtycke.

Även Migrationsverkets akter kan innehålla mycket information om familjen.

Om det finns ett pågående LVU-ärende bör socialtjänstens handlingar liksom eventuella domar från läns- och kammarrätt inhämtas. Det förekommer att föräldrar inför dessa domstolar har lämnat uppgifter som de sedan utelämnar i polisförhör. Sådan information är av vikt bl.a. för att kunna konfrontera förhörspersonerna med.

4.2.7 Förhören

Undvik begreppet heder

Det kan vara olämpligt att använda sig av begreppen heder och hedersrelaterat våld vid förhören. Ett skäl till detta är att det kan skuldbelägga målsäganden och ge legitimitet åt gärningsmännens handlande, i vart fall om den hörde lever i en familj med starkt hederstänkande. Om målsäganden inte har insikt om vad det är som pågår i den egna släkten kan uttrycket vidare medföra att målsäganden inte känner igen sig och går i försvar, vilket helt kan förstöra kommunikationen med förhørsledaren. ”Min familj är inte som Pelas eller Fadimes.”²⁸

Hör aldrig någon i närvaro av en släkting

Observera att det i princip ALDRIG får förekomma att någon hörs i närvaro av en släkting i detta slags ärenden. Om den som skall höras har begärt att

²⁶ Rör det sig om ett brott, för vilket inte är föreskrivet lindrigare straff än fängelse ett år eller försök till ett brott för vilket inte är stadgat lindrigare straff än fängelse två år, behövs inte målsägandens samtycke till inhämtande av rättsintyg. Samtycke krävs inte heller vid misstanke om brott enligt 3, 4 eller 6 kap. brottsbalken eller vid misstanke om könsstympning mot någon som inte har fyllt 18 år, jfr 5 § 2 st 1 och 3 p lag (2005:225) om rättsintyg i anledning av brott.

²⁷ Jfr 5 § 2 st 4 p lag (2005:225) om rättsintyg i anledning av brott.

²⁸ Uppgift från en målsägande i ett av de undersökta ärendena.

släktingen skall närvara går det att hindra med hänsyn till att det normalt måste bedömas vara till men för utredningen.²⁹ Är den som hörs under 15 år kan med samma motivering vårdnadshavarna hindras att närvara.³⁰

Frågeställningar som generellt bör belysas

För att kunna bilda sig en uppfattning om det handlar om en familj där det förekommer hederstänkande och i så fall vilka som eventuellt kan vara tänkbara anstiftare och medgärningsmän samt för att få klart för sig hur hotbilden ser ut, bör bl.a. följande områden belysas:

- Familjeförhållanden
- Familjens sociala liv, dels i ursprungslandet, dels här i landet
- Familjens normer och värderingar

Det är viktigt att följa upp med konkreta frågor på svepande generella svar, t.ex. att det är helt ok att dottern går på fest, vilka fester brukar hon gå på och när hände det senast?

Dokumentation av förhören

Målsägandeförhören bör ALLTID dokumenteras på video i hedersärenden, således oavsett målsägandens ålder. Skulle det inte vara praktiskt möjligt att höra målsäganden i videoförhörssrum kan polisen använda sig av bärbara videokameror. Skälet till att videoförhör är så viktiga i dessa mål är att de kan få avgörande betydelse i ett senare skede om målsäganden inte längre vill medverka eller ändrar sina uppgifter, vilket - som tidigare nämnts - är vanligt i dessa ärenden. Det kan även minska hotbilden mot målsäganden och minska pressen på henne att ändra sina uppgifter om förhören har dokumenterats på video.

Även vad gäller förhör med andra personer bör man överväga om det inte kan vara lämpligt med videoförhör. I vart fall när det gäller förhör med den misstänkte samt förhör med släktingar och vänner till målsäganden har det visat sig kunna ha stor betydelse i ett senare skede att förhören är dokumenterade på video. Vad gäller kamrater är det inte ovanligt att de utsätts för påverkan att ändra sina uppgifter och vad gäller släktingar skall inte underskattas bevisvärdet av vad som sägs utan att de för den skull berättar om själva gärningarna.

I vart fall skall det vara ett minimikrav att ALLA förhör och HELA förhören upptas på ljudband. Sedan är det en annan sak att långa förhör kan redovisas i sammanfattande konceptform. Det är då viktigt att så mycket direktcitrat som möjligt kommer med.

²⁹ Jfr 7 § förundersökningskungörelsen (1947:948).

³⁰ Jfr 23 kap. 10 § RB.

Tolkar

På förekommen anledning måste understrykas vikten av att man är försiktig vid valet av tolkar. Om möjligt välj en tolk som kommer från ett annat land och i vart fall en annan etnisk folkgrupp än målsäganden. Det kan även vara lämpligt med telefontolkning för att kunna använda en tolk verksam i en helt annan del av landet. Låt ALDRIG en släkting tolka!

Det händer att målsägandena inte vill ha tolk, trots att de väl behöver det, för att de är rädda att tolken skall sprida uppgifter om att de vänt sig till polisen i den egna etniska gruppen. Tyvärr har detta förekommit, så deras rädsla är inte obefogad.

Något annat att se upp med är att tolken själv kan ha starka hedersvärderingar, som denne inte kan frigöra sig från vid tolkuppdraget, något som kan få förödande konsekvenser då helt felaktiga eller uteblivna översättningar kan bli följden härav. Även detta har tyvärr förekommit.

I extra känsliga ärenden bör man använda sig av säkerhetsklassade tolkar. Sådana tolkar anlitas normalt vid användandet av hemliga tvångsmedel och information om vilka som är säkerhetsklassade kan fås via Rikskriminalpolisen.

Tolken måste instrueras att översätta allt som sägs, både under och utanför förhörssituationen.

Målsägandeförhör

Vid valet av förhørsledare är dennes personliga egenskaper mer betydelsefulla än dennes könstillhörighet. Målsägandens önskemål om kön på förhørsledaren bör så långt det är möjligt ändå tillmötesgå. Det kan skapa bättre förutsättningar för förhöret om förhørsledaren träffar målsäganden före förhöret och bl.a. berättar om hur förhöret och förundersökningen kommer att gå till. Det främsta syftet är att upparbeta ett förtroende dem emellan. Finns det en person som målsäganden redan har förtroende för t.ex. någon från det skyddade boendet eller från en kvinnojour bör denne person kunna få vara närvarande under förhöret som stöd för målsäganden. Observera dock att man först måste försäkra sig om att stödpersonen själv inte har några uppgifter att lämna i utredningen. I sådana fall bör stödpersonen inte tillåtas att närvara under målsägandeförhöret förrän hon eller han själv har hörts. För att ge ett gott resultat krävs vidare att förhören får ta den tid som krävs.

Målsäganden bör redan från början få klart för sig hur viktigt det är att vara noggrann med detaljerna när det gäller vad det är som hon har utsatts för. I dessa ärenden kan målsägandena vara ovana vid att tala för sig själva och de kan dessutom befinna sig i en akut krissituation, vilket får till följd att berättelserna bli dels torftiga, dels slarvigt återgivna.

Så öppna frågor som möjligt bör ställas till målsäganden för att få henne att beskriva sin situation t.ex. "Är det något som du vill göra men inte får?" och "Är det något som du måste göra som du inte vill?".

Eftersom det förekommer att målsägandena utsatts för andra brott än de brott som de självmant berättar om bör de tillfrågas om så varit fallet.

Det är i detta sammanhang viktigt att ha kunskap om och förståelse för att dessa målsägande, precis som målsägande i andra familjevåldsärenden, ofta bagatelliserar det de har varit utsatta för i sin vardag eftersom det utgjort en så naturlig del av den och inte är något de ens ifrågasätter. Det är först när det är något utöver det vanliga som hänt som de reagerar och kontaktar någon utomstående för att få hjälp.

Det är viktigt att målsäganden tillfrågas om det är någon hon anförtrott sig åt på minsta vis eller om det finns någon som kan ha sett eventuella skador. Alla personer som skulle kunna utgöra stödbevisning måste höras!

Om målsäganden inte längre vill medverka skall hon alltid kallas till förhör för att personligen få redogöra för skälen härtill. Det skall ALDRIG förekomma att en sådan uppgift enbart tas emot per telefon. Skulle det förekomma att målsäganden kommer till polisstationen åtföljd av en släkting är det viktigt att klargöra om hon står under påverkan av någon annan att ändra sina uppgifter. I en sådan situation är det naturligtvis uteslutet att tillåta att släktingen är närvarande under förhöret. Vid förhöret skall frågan ALLTID ställas om de tidigare uppgifterna är felaktiga. Inte sällan anger målsäganden då att uppgifterna visserligen stämmer men att hon inte vill att hennes anhöriga skall vara frihetsberövade längre eller straffas eller vad skälet nu kan vara.

Förhör med den misstänkte

Är den misstänkte far till målsäganden kan man utgå ifrån att han anses vara familjens överhuvud och det kan då vara bra att välja en manlig, gärna äldre förhørsledare. Även i situationer där den misstänkte är bror, kusin eller annan manlig släkting till målsäganden bör man företrädesvis välja en manlig förhørsledare, försåvitt inte den misstänkte visat sig ha förtroende för en kvinnlig polis.

Övriga förhör

Myndighetspersoner kan normalt förhöras omgående men innan kamrater och släktingar till målsäganden hörs är det viktigt att målsägandens säkerhet först är tryggad t.ex. genom ett skyddat boende.

Underskatta inte betydelsen av att höra närstående som kan vägra att vittna vid rättegången! De kan dels ge värdefull information under utredningsarbetet, dels förekommer det att de åberopas av den tilltalade och avviker deras uppgifter då från vad de har berättat i polisförhör kan uppgifterna på vanligt sätt åberopas. Observera dock att de som huvudregel bör informeras om att de i egenskap av närstående till part inte är skyldiga att avlägga vittnesmål vid en eventuell kommande rättegång.

Det finns möjligheter att höra personer, som befinner sig utomlands. Vid behov går det att vända sig till de internationella kamrarna för att få hjälp.

4.3 Åtal

4.3.1 Bevisvärdering

I hedersärenden utgörs, i likhet med andra familjevåldsärenden, den huvudsakliga bevisningen normalt av målsägandens uppgifter. Högsta domstolen har i flera avgöranden uttalat att bevisningen, trots detta, kan befinnas tillräcklig för fällande dom förutsatt att domstolen genom den utredning som förbringats i målet finner det ha blivit ställt utom rimligt tvivel att den åtalade har gjort sig skyldig till vad som lagts honom eller henne till last.³¹

För att underlätta bedömningen av målsägandens trovärdighet eller tillförlitligheten av de uppgifter denne lämnar kan en hjälpmodell användas utarbetad av Torkel Gregow³². Den är visserligen inriktad på bevisvärdering i mål om sexuella övergrepp mot barn men den kan i stort tillämpas på all tillförlitlighetsbedömning av förhörspersoner utsagor.

En omständighet av betydelse för tillförlitligheten av målsägandes uppgifter är bl.a. om målsäganden kan antas ha någon anledning att lämna osanna uppgifter. Ett skäl skulle kunna vara att det finns starka personliga motsättningar mellan målsäganden och den misstänkte. I hedersärenden är emellertid de motsatta förhållandena ofta för handen. Målsäganden kan i förhör berätta om hur betydelsefull gärningsmannen är för henne och hur starka band hon har till familjen. Det sista hon vill är ofta att göra en polisanmälan eller medverka i en förundersökning/rättegång mot en närstående. Framkommer uppgifter som dessa stärker de tillförlitligheten av de uppgifter målsäganden har lämnat.

En annan omständighet, som kan ha viss betydelse, är att målsäganden inte skulle underkasta sig det obehag som en förundersökning och rättegång innebär om inte uppgifterna var sanna. Detta utgör rent allmänt sett inte någon garanti för att uppgifterna är riktiga men i hedersärenden handlar det normalt om målsägande som är väl medvetna om de konsekvenser som deras medverkan i rättsprocessen kommer att ha för dem personligen. Inte sällan tvingas de skiljas från sin familj, sitt hem, sin skola/arbetsplats och sina vänner för lång tid framöver, kanske för all framtid, till följd av att de måste flytta till skyddat boende och kanske får skyddade personuppgifter. Även detta förhållande är ägnat att stärka tillförlitligheten av målsägandens uppgifter i dessa ärenden.

4.3.2 Brottsrubriceringar

Under kartläggningen har det visat sig att det beträffande några brott finns svårigheter, som medför att det av olika skäl finns anledning att skriva några

³¹ Jfr NJA 1991 s. 83, 1992 s. 446, 1993 s. 68 och 2005 s. 712 och vad som sägs om vilka beviskrav som gäller i dessa fall i Utvecklingscentrum Göteborgs handbok, Handläggning av fridskränkingsbrotten, december 2006, avsnitt 4.3.

³² Bevisvärdering i mål om sexuella övergrepp mot barn, SvJT 1996.

rader om dem. Exempelvis förhåller det sig så, beträffande vissa brott, att trots att målsäganden i förhör berättar om dessa gärningar sätts de inte upp som brottsmisstanke och åtalas således inte heller för, troligtvis för att polis och åklagare inte "ser" brotten. Ett annat skäl kan vara att gränsdragningen, mellan vad som är tillåtet för en vårdnadshavare i uppfostringsyfte eller i syfte att skydda sitt barn och vad som inte är det, är oklar. I de flesta hedersärenden är målsäganden emellertid så gammal att detta inte borde utgöra något problem. En förälders möjlighet att begränsa t.ex. sitt barns frihet genom att säga till det att gå in och stanna på sitt rum eller förbjuda barnet att gå ut ur bostaden minskar ju äldre barnet är för att helt upphöra efter 18-årsdagen. I hedersärenden är det dock inte ovanligt att äldre tonåringar och vuxna, hemmaboende barn begränsas på sätt nyss nämnts.

Vid varje brott anges i korthet först de problem som har uppmärksammats under kartläggningen med angivande av exempel på både svårigheter som kan uppstå och i vissa fall hur dessa svårigheter har lösts. Därefter ges en beskrivning av aktuella rekvisit, förarbetsuttalanden och rättsfall av intresse.

Olaga frihetsberövande

Kartläggningen har, som nyss nämnts, visat exempel på att föräldrar i hedersärenden antingen direkt låst in sina döttrar eller satt dem under bevakning så att de omöjligt kan lämna sitt rum eller bostaden. Det har även hänt att släktingar tvingat med unga kvinnor på t.ex. bilfärder mot deras vilja, ofta genom utövande av våld eller med hot om våld. Alternativt kan dessa gärningar vara att bedöma som olaga tvång.

Ett exempel på åtal och dom för olaga frihetsberövande, som även belyser gärningsmannaproblematiken samt målsägandens benägenhet att i dessa ärenden inte stå fast vid tidigare lämnade uppgifter är Svea hovrätts dom 2002-10-09 i mål B 7453-02, där en ung kvinnas föräldrar och bror åtalades och dömdes för att under tre dagar ha berövat henne friheten genom att hålla henne instängd i bostaden samt hindra henne från att bege sig därifrån. Bakgrunden till gärningen var följande. Kvinnan hade en pojkvän utan föräldrarnas vetskap och blev gravid. Hon gjorde abort och med sig hem från sjukhuset hade hon en återbesökstid, som modern hittade i hennes handväska. Modern gav henne flera örfilar och hotade henne till livet. Hon smet då iväg hemifrån och sov för första gången över hos pojkvännen. Påföljande dag övertalades hon att återvända hem. Så snart hon kommit innanför dörren låste modern överlåset med nyckel. Hennes bror släpade in henne i hennes rum. Han drog henne i håret och sparkade henne. Både hennes mor och bror slog henne, spottade på henne och hotade henne till livet. Hon blev liggande på golvet. Hon tilläts inte lägga sig på sängen och mattan togs bort under henne eftersom hon, som var en "smutsig hora", inte skulle smutsa ner den. Hon fick inte titta på någon eller säga något. Den första dagen fick hon inte någon mat eller dryck. Hon fick inte stänga dörren om sig när hon gick på toaletten. Hon kunde inte lämna sitt rum och hon vågade inte lämna sin plats på golvet. Hon var bevakad hela tiden. Föräldrarna och/eller brodern satt i vardagsrummet, vilket rum man måste passera för att kunna lämna lägenheten. Hon bad inte om att få gå därifrån, eftersom det hade varit lönlöst. Hon lyckades rymma när modern fick ett telefonsamtal och stod med ryggen mot henne. Nycklarna till överlåset fanns då vid dörren. I hovrätten lämnade målsäganden en be-

rättelse, som helt skilde sig från vad hon tidigare uppgett i polisförhör och förhör inför tingsrätten. Hon angav då bl.a. att det var hon själv som låst in sig för att hon var "sur på hela sin familj". Åklagaren åberopade uppspelning av tingsrättsförhöret samt hävdade att målsäganden måste ha fått kännedom om att en moster, som gift sig med fel man, blivit skällad till döds. Hovrätten lämnade de nya uppgifterna utan avseende och biföll bl.a. åtalet för olaga frihetsberövande. Vad gällde faderns delaktighet anförde tingsrätten bl.a. att han själv berättat att han var familjens överhuvud, att han varit fullt införstådd med vad som pågick och att hans godkännande därav varit en nödvändig förutsättning för att frihetsberövandet skulle kunna fortgå. Han kunde därför inte undgå ansvar för att ha medverkat i sådan mån att han skulle dömas som gärningsman. Även hovrätten anförde i skälen att *faderns handlande (tyst samtycke, underförstådd befallning eller liknande) rimligen måste ha varit en nödvändig förutsättning för att i vart fall frihetsberövandet skulle ha kunnat fortgå efter hans hemkomst*. Modern och brodern dömdes till fängelse två år och fadern till fängelse ett år.

4 kap. 2 § BrB

Att föra bort eller spärra in en annan person eller på annat sätt beröva denne friheten är straffbart såsom olaga frihetsberövande. Minimistrafvet är fängelse ett år och maximistrafvet tio år. Vid mindre grova fall finns även böter i straffskalan.

Försök, förberedelse och stämpling till olaga frihetsberövande samt underlåtenhet att avslöja sådant brott är straffbart enligt 4 kap. 10 § BrB.

Andra sätt att beröva en person friheten på kan vara att binda denne eller att ställa denne under bevakning. Även att för en helt kort tid beröva annan friheten är att bedöma som ett olaga frihetsberövande till skillnad från att rent tillfälligt beröva någon sin rörelsefrihet, t.ex. genom fasthållning (NJA II 1962:1 s. 117). Kortvariga frihetsberövanden är normalt att bedöma som mindre grova brott. Förutom tidsrymden är även arten av intrång i annans frihet av betydelse vid denna bedömning, ett verkligt inspärrande är t.ex. mer allvarligt än ett frihetsberövande som sker genom bevakning. Vidare bör beaktas i vad mån intrånget i annans frihet för denne har inneburit fysiskt eller psykiskt lidande eller kränkning (jfr brottsbalkskommentaren).

I NJA 1987 s. 473 hade en styrman på ett utländskt fartyg, som befann sig utanför svenskt sjöterritorium, under vapenhot tagit fartyget i besittning och fört det till svensk hamn i avsikt att söka asyl här i landet. Under de fyra timmar detta tog höll han de fem besättningsmännen inlåsta. Fyra av dem låste han in i sina hytter, varav tre av dem sov, och den femte låste han in i ett duschutrymme. HD anförde att omständigheterna, däribland den tidsrymd under vilken besättningen hållits inlåsta, var sådana att brottet inte beträffande någon av dem var att anse som mindre grovt.

I NJA 1994 s. 468 bedömdes ett olaga frihetsberövande av hovrätten som mindre grovt utan angivande av några skäl härför. HD uttalade sig inte i denna del. Det rörde sig om en make, som i den gemensamma bostaden först hade slagit sin hustru och därefter slängt ner henne på sängen och där hållit fast henne i ca 20-30 minuter.

Olaga tvång

I de kartlagda ärendena förekommer flera fall av olaga tvång i de berättelser som lämnats av målsägandena. Olaga tvång förekommer dock i princip aldrig som uppsatt brottsmisstanke. Endast i ett av alla de kartlagda ärendena har det åtalats och dömts för olaga tvång och detta var ett led i ett olaga frihetsberövande, en ung kvinna som mot sin vilja med visst våld tvingades in i en bil i Sverige för färd mot ett annat land där hon skulle giftas bort.

Några exempel på olaga tvång är t.ex. de fall där man inte lyckats styrka att målsäganden har berövats sin frihet men där hon ändå genom våld, hot om misshandel eller genom dödshot har tvingats tåla att stanna inne på sitt rum eller kvarstanna i hemmet. Olaga tvång bör därför ofta kunna utgöra ett alternativt yrkande till olaga frihetsberövande i dessa ärenden.

Ytterligare exempel finns där unga kvinnor tvingats begränsa sitt livsutrymme och bestämmanderätten över sin egen person på olika sätt genom våld, hot om våld eller i värsta fall dödshot. Det kan handla om att målsäganden inte tillåtits ha pojkvän, umgås med vem hon vill eller bestämma över sitt eget utseende etc. Det kan även handla om något så ingripande som att tvingas gifta sig med någon mot sin vilja. Problemet rent bevismässigt är att det är mer sällan som våld kommer till användning eller ens uttryckliga hot. De hot, som används, är ofta subtila, se mer om detta nedan under olaga hot.

I t.ex. Norge har man valt att i ett särskilt stycke i paragrafen om olaga tvång, lyfta fram och straffbelägga att tvinga annan till äktenskap eller att medverka därtill.³³

4 kap. 4 § BrB

Att genom misshandel eller i övrigt med våld eller genom hot om brottslig gärning tvinga någon att göra, tåla eller underlåta något är, enligt 4 kap. 4 § BrB, straffbart såsom olaga tvång. I straffskalan finns böter och fängelse i maximalt två år. För grovt olaga tvång är minimistraflet fängelse sex månader.

Försök eller förberedelse till grovt olaga tvång är straffbart enligt 4 kap. 10 § BrB.

I brottsbalkskommentaren anges inledningsvis att paragrafen är en allmän bestämmelse till skydd för individens handlingsfrihet. Även lindrigare former av våldsanvändning är straffbara så länge våldet varit av sådan styrka att det övervunnit ett motstånd från den andres sida. Exempel på omständigheter som kan föranleda att gärningen bedöms som grov är om den innefattar pinnande till bekännelse eller annan tortyr dvs. kroppsligt eller själsligt plågande av större intensitet eller längre varaktighet. Med bekännelse avses att någon vidgår ett brott eller annat som enligt allmän uppfattning och värdering utgör något orätt. Även andra fall kan vara att bedöma som grovt olaga tvång. En förutsättning härför är att brottet med hänsyn till tvångsmedlets art, beskaffenheten av den handling som åsyftas med tvånget samt övriga omstän-

³³ Jfr § 222. Allmindelig borgerlig Straffelov (Straffeloven).

digheter utgör ett så allvarligt övergrepp att det kan jämföras med tortyr (NJA II 1962:1 s. 124 ff).

I RH 1982:10 bedömde hovrätten det olaga tvång som en man utsattes för som grovt. Mannen utsattes vid samma tillfälle även för människorov av mindre grov beskaffenhet. Mannen uppsöktes i sin bostad av en person, som tidigare utfört arbeten åt honom och som ansåg sig ha en kvarstående fordran, och en kamrat till denne. Mannen tvingades med våld att följa med dem till en bil i strumplästen och utan ytterkläder. Han fördes med våld till den f.d. anställdes bostad där han hotades till livet samt rispades med en kniv på halsen så att blodet rann tills han slutligen förmåddes att erkänna att han var skyldig denne 52 000 kr samt lovade att betala. Han kördes sedan hem av de berusade männen till vilka han överlämnade ett kuvert med 11 000 kr. Hovrätten anförde i domskälen att det olaga tvånget var att bedöma som grovt med hänsyn till den psykiska press, särskilt knivhotet, vilken mannen utsatts för under frihetsberövandet.

I NJA 1992 s. 26 bedömde HD ett olaga tvång som grovt begånget av två män som genom våld och under vapenhot tilltvingat sig en kvinnas bilnycklar. I domskälen angavs att med hänsyn till att ett skarpladdat vapen använts vid brottet och att männen trängt sig in i kvinnans hem och utsatt henne för en brutal behandling samt hänsynslöst utnyttjat hennes skyddslösa ställning hade det olaga tvånget inneburit ett så allvarligt övergrepp att det borde bedömas som grovt. Ett justitieråd var skiljaktigt beträffande motiveringen och anförde bl.a. att det övergrepp som begåtts mot kvinnan i och för sig inte kunde jämföras med tortyr men med hänsyn främst till att hon blivit hotad med ett skarpladdat vapen fick tvånget anses ha varit av klart allvarlig beskaffenhet. Hänsyn borde även tas till att tvånget utövades i hennes bostad där hon vid tillfället var ensam och således befann sig i en skyddslös och utsatt position.

Svea hovrätt bedömde (dom 2005-11-21 i mål B 7410-05) inte ett olaga tvång som grovt i ett fall där en man burit ut en ung kvinna på balkongen, hållit henne utanför balkongräcket på tredje våningen samt skakat till som om han hade tänkt släppa ned henne, allt i syfte att få låna hennes mobiltelefon, vilket hon inledningsvis nekat honom men sedan gick med på. I domskälen anförde hovrätten, med hänvisning till ovan nämnda förarbetsuttalande, att händelsen visserligen måste ha varit traumatisk för den unga kvinnan men händelseförloppet var tämligen kortvarigt och den åtgärd som åsyftades med förfarandet var av lindrig beskaffenhet och vid en samlad bedömning av omständigheterna kunde brottet inte anses utgöra ett så allvarligt övergrepp att det kan jämföras med typiska fall av tortyr. Nämndemännen var skiljaktiga och ville fastställa tingsrättens dom, enligt vilken brottet bedömts som grovt med hänsyn till hotets allvarliga beskaffenhet, till att gärningsmannen var betydligt äldre och fysiskt starkare än målsäganden och att hon troligen avlidit om han gjort det han hotade med. Tingsrätten hade gjort bedömningen att ett sådant handlande var att likna vid en tortyrliknande situation.

Olaga hot

Olaga hot är oerhört vanligt förekommande i hedersärenden (i den mån det inte är fråga om olaga tvång, se ovan). Dödshot och hot om att föra unga kvinnor ut ur landet mot deras vilja för att gifta bort dem förekommer

mycket ofta men även hot om misshandel förekommer. Det är inte alltid hoten uttalas direkt utan det kan vara fråga om olika underförstådda hot t.ex. i form av symbolik, som kan vara svår att ta till sig om man inte har kunskap om vad den innebär för de involverade. Om möjligt kanske man kan få detta bekräftat av någon annan inom den etniska gruppen. Ett exempel som brukar nämnas i dessa sammanhang är om en person fått en röd ros, vilket i vissa kretsar utgör ett direkt dödshot och innebär att den som fått rosen skall dö.

Med stöd av vad som anfördes när den särskilda straffskalan för grova brott infördes (se nedan) bör det i hedersärenden i många fall kunna argumenteras för att de olaga hoten bör bedömas som grova brott.

Nedan följer först ett exempel från kartläggningen där åklagaren inte rubricerat det olaga hotet som grovt men där domstolen ändå bedömt straffvärdet som mycket högt. Sedan följer två exempel på olaga hot som av både åklagare och domstol rubricerats som grova brott.

I det första fallet (Svea hovrätts dom 2003-10-23 i mål B 6357-03) åtalades en man A för att utanför de fyra målsägandenas bostad, ha uttalat hotelser om att döda dem, beväpnad med ett pistolliknande föremål. Hans yngre bror B åtalades för att tidigare samma natt ha hotat den manlige målsäganden genom att uttala att A skulle komma till bostaden och skjuta honom om han hindrade B från att ta med sig B:s tre kvinnliga släktingar från lägenheten. B åtalades även för att ha hotat sina tre kvinnliga släktingar med att han och A skulle döda eller skada dem om de inte följde med honom från lägenheten. B åtalades vidare för att ha misshandlat flera av målsäganden genom att slå dem och dra dem i håret. Bakgrunden var att de tre flickornas far dött och de nu bodde hos sin mor eller äldre syster, vilket gärningsmännen, som var släktingar till flickornas far, inte godtog eftersom hon var sambo med en man som inte tillhörde slakten. Den ena flickan blev så skrämmd av händelsen att hon fick psykiska besvär bl.a. i form av att hon slutade att tala. Hovrätten anför i domskälen bl.a. följande. *Även hovrätten har övertygats om att bröderna sökt utöva en kulturellt betingad manlig makt för att tvinga sina unga kvinnliga anförvanter till social underkastelse; här beträffande boendet. Enligt hovrättens mening har gärningarna således en s.k. hedersrelaterad karaktär och de har – även rubricerad i enlighet med åtalet – ett mycket högt straffvärde.* A dömdes till fängelse ett år.

I det andra fallet (Hovrätten för Västra Sverige, dom 2002-04-09 i mål B 1726-02) åtalades en bror för att vid två tillfällen ha misshandlat sin syster genom att slå henne flera gånger i ansiktet och dra i hennes hår samt bränna henne med en upphettad gaffel på handen med en brännskada som följde. Han åtalades vidare för att vid ett stort antal tillfällen under drygt tre års tid, mestadels i systemens bostad, ha hotat sin syster till livet samt hotat att hon skulle skickas utomlands för att giftas bort mot sin vilja. Även flickans far åtalades för liknande hotelser under samma tidsperiod samt för att ha misshandlat henne vid två tillfällen, vid ett tillfälle genom ett slag på kroppen med ett tillhygge och vid det andra tillfället genom att kasta ett hårt föremål mot hennes kropp. Åklagaren anförde i gärningsbeskrivningen: *Med hänsyn till att det gällt upprepade dödshot och hot mot målsägandens säkerhet, vilka framställts under lång tid, och till att hotelserna riktats mot en yngre syster/dotter och därtill oftast i hennes eget hem är gärningarna att bedöma som grova brott.* Bakgrunden till gärningarna var bl.a. att målsäganden skolkat från skolan och gått ut ensam,

vilket hon var förbjuden att göra. Brodern och fadern reagerade på att hon rökte, hade fel tjejkompisar och fel åsikter. Både tingsrätten och hovrätten fann att gärningarna var att rubricera som åklagaren anförde och dömde gärningsmännen till fängelse ett år och sex månader vardera.

Det tredje fallet (Norrköpings tingsrätts dom 2002-07-03 i mål B 1328-02) rörde en man, som vid tre tillfällen hotat sin syster till livet. Hon var skild och familjen tillät henne t.ex. inte att umgås med sin bästa väninna. De blev mycket upprörda då det kom fram att hon haft kontakt med en svensk man. Vid ett tillfälle körde hennes bror iväg med henne till en plats vid en sjö. Han var ute i bakluckan och hämtade ett tillhygge som han lyfte mot henne. Hennes mor, som var närvarande, grät och skrek att hon skulle ta livet av sig om han skadade sin syster. Brodern hotade därefter med att han skulle dränka henne och få det att se ut som en olyckshändelse. Vid ett annat tillfälle, inför att målsäganden skulle resa till USA, berättade brodern för henne att han betalat 6 000 kr till maffian för att hon skulle dödas på flygplatsen. Modern lugnade honom och lovade att betala honom den summa han erlagt för att hotelserna inte skulle sättas i verket. Vid det tredje tillfället kom målsäganden hem en timme för sent, eftersom hon gått ut och ätit med en väninna efter arbetets slut. Hennes bröder höll då förhör med henne. De var mycket upprörda och hotade henne till livet alternativt att de skulle skada henne så att hon blev invalid. Hon ställdes inför alternativet att gå tillbaka till sin exmake eller följa med till Irak för att gifta om sig. Åklagaren angav i gärningsbeskrivningen: *Med hänsyn till omständigheterna vid de upprepade hoten och till att hotelserna utgjort ett led i ansträngningarna att tvinga Y att underkasta sig familjens vilja bl.a. vad avser giftermål är brotten att anse som grova.* Tingsrätten angav i domskälen: Den rättspraxis som utvecklats vad avser rubricering och straffmätning vid brott av förevärande art, präglas av en ganska betydande återhållsamhet. Det är sålunda relativt sällan förekommande att olaga hot bedöms som grovt brott. Härför krävs vanligen att hotet förstärks genom att ett vapen eller liknande använts. X fälls till ansvar för att vid tre olika tillfällen och på olika sätt ha hotat sin syster. Vid ett tillfälle har något slags tillhygge använts. I övrigt har hoten endast varit verbala. De hot som framförts har emellertid varit av mycket allvarligt slag i och med att dessa innehållit hot om att döda eller allvarligt skada Y. *Gärningarna kvalificeras dock inte minst av att dessa på ett systematiskt sätt haft till syfte att betvinga Y:s personliga frihet och få henne att underkasta sig andras vilja, till och med i en så avgörande fråga som val av äktenskapspartner.* Brotten bör därför ses i ett sammanhang och bedömas som grova. Tingsrätten dömde X till fängelse åtta månader. Domen överklagades inte.

4 kap. 5 § BrB

Att lyfta vapen mot någon eller på annat sätt hota någon med brottslig gärning på sätt som är ägnat att hos den hotade framkalla allvarlig fruktan för egen eller annans säkerhet till person (eller egendom) är, enligt 4 kap. 5 § BrB, straffbart såsom olaga hot. I straffskalan finns böter och fängelse i maximalt ett år. Är brottet grovt är minimistraffet fängelse sex månader.

Bestämmelsen ger möjligheter att ta hänsyn till andra förutsebara yttringar av gärningsmannens farlighet än dem som direkt sammanhänger med den åtgärd som avses med det framställda hotet (NJA II 1962:1 s. 128).

När den särskilda straffskalan för grova brott infördes, anfördes bl.a. följande. Olaga hot innebär ett angrepp på den personliga integriteten. Sådana angrepp bör staten allmänt sett reagera strängare mot än för närvarande. Svåra fall av olaga hot kan ibland utvecklas till psykisk terror och medföra svårt lidande. För sådan brottslighet bör det kunna dömas till ett mycket strängt straff. För att ett olaga hot skall bedömas som grovt bör krävas att brottet i betydande grad skiljer sig från "normala" fall av olaga hot. Faktorer som kan vara av betydelse är, förutom hotets innebörd och hur akut det framstår, om hotet riktats mot någon med en särskilt skyddslös ställning eller om det är fråga om upprepade allvarliga hot. Om gärningsmannen genom hot orsakar svårt psykisk lidande utan att sjukdomsfall inträffar eller då denne visar särskild hänsynslöshet eller råhet bör brottet bedömas som grovt (NJA II 1994:4 s. 50 f).

Ofredande

Ett beteende, som återfunnits bland de kartlagda ärendena, är att målsäganden oupphörligen förföljts och bevakats av släktingar, vilket bör kunna betraktas som ett ofredande under förutsättning att det kan betecknas som ett hänsynslöst beteende. Andra exempel på ofredande från kartläggningen är att målsäganden utsatts för upprepade, regelrätta förhör, att deras mobiltelefoner kontrollerats, att de tvingats att utstå upprepade kränkande och nedsättande tillmälen samt uppmanats att ta sitt liv. Även i dessa fall bör ofredandebestämmelsen kunna komma att tillämpas. Om ofredandegärningarna sker i tillräckligt stor omfattning och över tid bör de även kunna bedömas som grov fridskränkning. I vart fall bör de kunna ingå som ett led i en grov fridskränkning tillsammans med andra gärningar. Ett alternativ kan vara att ta med de ovan beskrivna beteendena i gärningsbeskrivningen, om de ägt rum i samband med t.ex. en misshandel eller ett olaga hot, för att visa att gärningarna utgjort ett led i en upprepad kränkning av målsägandens integritet och varit ägnade att skada hennes självkänsla eller som en försvårande omständighet vid bedömningen av gärningens straffvärde, se nedan. För målsägandena är det inte sällan just ofredandena som upplevs som de mest kränkande gärningarna.

I NJA 2004 s. 437 hade två föräldrar åtalats för grov fridskränkning. Åklagaren angav i gärningsbeskrivningen bl.a. att de vid många tillfällen förolämpat sin dotter genom att kalla henne slampa och hora och liknande kränkande tillmälen. Högsta domstolen anför i domskälen bl.a. följande. Vid bedömningen av gärningarnas straffvärde innebär konstruktionen av fridskränkingsbrottet att det kan göras en helhetsbedömning av den kränkta personens situation (prop. 1997/98:55 s. 81). ... Det är omständigheterna vid brotten som är avgörande för straffvärdebedömningen. ... Det kan således i detta fall beaktas att kränkningen av Z i samband med flera av misshandelsbrotten förstärkts genom att föräldrarna utsatt henne för nedsättande tillmälen.

I följande exempel från Borås tingsrätt, som vi blivit uppmärksammade på i efterhand, har åklagaren i ett åtal för grov fridskränkning i gärningsbeskrivningen tagit med att fadern uttalat sig kränkande mot sin dotter (dom 2006-07-24, i mål B 1703-06). Åklagaren angav bl.a. följande: *Under det att X misshandlade Y tilltalade han henne med kränkande tillmälen och uppgav att han skulle ta henne till en gynekolog för att kontrollera hennes*

oskuld. ... varvid han även uttalade att hon var en "hora" som var beredd att bjuda ut sig i kontaktannonser. Tingsrätten anförde bl.a. att gärningarna sammantaget *jämte de kränkande tillmälena* utgjort ett led i en upprepad kränkning av Y:s integritet. Mannen klagade till hovrätten men återkallade sedan sitt överklagande

4 kap. 7 § BrB

Att handgripligen antasta någon eller medelst skottlossning, stenkastning, oljud eller annat hänsynslöst beteende eljest ofreda annan är straffbart såsom ofredande. Det finns allt från böter till fängelse i högst ett år i straffskalan.

Ofredande som inte förövats på allmän plats får åtalas av åklagare endast om målsäganden anger brottet till åtal eller om åtal finnes påkallat ur allmän synpunkt, jfr 4 kap. 11 § BrB.

För att en gärning skall anses innebära ett ofredande genom hänsynslöst beteende måste krävas att den enligt vanlig värdering kan sägas utgöra en kännbar fridskränkning (NJA II 1962:1 s. 134).

När straffmaximum höjdes från sex månader till ett år uttalades bl.a. att omfattande och systematiska trakasserier t.ex. vid mobbning eller annat psykiskt våld kan utgöra sådana beteenden som är att bedöma som ofredande. En gärning som är att bedöma som ofredande kan rymma långvariga hänsynslösa beteenden som har ett straffvärde som i extremfall kunde överstiga dåvarande straffmaximum. Som exempel nämndes mycket omfattande och utdragen telefonterror mot en tidigare partner och långvarigt trakasserande med rasistiskt motiv. Möjligheten att tillgripa frihetsberövande blev möjlig och ansågs motiverad vid långvariga och upprepade ofredandebrott (NJA II 1993:4 s. 52).

Brytande av telehemlighet

Om en person kontrollerar en annan persons mobiltelefon och tar del av ännu inte öppnade textmeddelanden är det ett brott mot förevarande bestämmelse. Detta är ett brott som kan ingå som ett led i grov fridskränkning. Allt naturligtvis under förutsättning att brottet har utgjort ett led i en upprepad kränkning av målsägandens integritet och har varit ägnad att allvarligt skada dennes självkänsla. Detta är något som målsägande har berättat om i de undersökta ärendena men som inte har upptagits vare sig i anmälan eller åtal. Inga frågor har ställts kring detta över huvud taget.

4 kap. 8 § BrB

Att olovligen bereda sig tillgång till ett meddelande, som ett telebefordringsföretag förmedlar som telemeddelande är, enligt 4 kap. 8 § BrB, straffbart såsom brytande av telehemlighet. I straffskalan finns allt från böter till fängelse maximalt två år.

Brottet får, enligt 4 kap. 11 § BrB, endast åtalas av åklagare om målsäganden anger brottet till åtal eller åtal finnes påkallat ur allmän synpunkt.

Någon närmare anvisning av vad som avses med teledokumentation ges inte i bestämmelsen. I dåvarande telelagen (1993:597) gavs den definitionen att med teledokumentation avses ljud, text, bild, data eller information i övrigt som förmedlas med hjälp av radio eller genom ljus eller elektromagnetiska svängningar som utnyttjar särskilt anordnad ledare. Lagrådet, hänvisade i sitt yttrande till definitionen i telelagen. Skyddet för dokumentationen sträcker sig från den tidpunkt då dokumentationen avlämnats för befordran och till det att den utlämnats (jfr brottsbalkskommentaren).

Intrång i förvar

Om någon regelmässigt öppnar all post adresserad till någon annan i syfte t.ex. att kontrollera med vilka de har kontakt är det att bedöma som intrång i förvar. Även detta är ett brott som kan ingå som ett led i en grov friidskränkning under förutsättning att brottet har utgjort ett led i en upprepad kränkning av målsägandens integritet och har varit ägnad att allvarligt skada dennes självkänsla. Även detta är något som målsägande har berättat om i de undersökta ärendena men som inte har lett till något agerande från polis eller åklagares sida.

4 kap. 9 § BrB

Att olovligen bryta brev eller på annat sätt bereda sig tillgång till något som förvaras förseglat eller under lås eller tillslutet är, försåvitt det inte är att bedöma som brytande av post- eller telehemlighet, enligt 4 kap. 9 § BrB, straffbart såsom intrång i förvar. I straffskalan finns både böter och fängelse i högst två år.

Samma åtalbegränsning gäller som för brytande av telehemlighet.

Till skillnad från vad som gäller för brytande av post- eller telehemlighet gäller straffskyddet inte endast brev eller andra dokumentationen som är under befordran utan omfattar också dokumentationen som ännu inte har avlämnats till befordran eller som redan har kommit adressaten till handa (jfr brottsbalkskommentaren).

Skyddande av brottsling

Även detta brott kan bli aktuellt i hedersärenden. I ett väl känt ärende, nämligen under pågående rättegång mot Fadime Sahindals far, trädde hans systerson fram och tog på sig ansvaret för mordet och hävdade att det var han som hade dödat Fadime. Systersonen dömdes av Svea hovrätt (dom 2002-11-20 i mål B 8237-02) bl.a. för skyddande av brottsling. Hovrätten angav i domskälen bl.a. följande. En förutsättning för paragrafens tillämplighet är att gärningen begås efter att ett brott har förövats och någon är skyldig till det. För ansvar förutsätts att gärningen motverkar brottets uppdagande eller beivrande. Gärningen skall således vara till den brottsliges fördel. Brottsligt är att hjälpa någon att undkomma genom att själv ange sig för brottet, endast självangivelse räcker inte. I NJA 1996 s. 176 fälldes inte den som skyddandet avsåg för något brott. Därmed fanns det inte någon brottsling att skydda. Det

är genom lagakraftvunnen dom mot Y avgjort att det är han som gjort sig skyldig till mordet på sin dotter. Med anledning av X uppgifter sköts huvudförhandlingen upp och förhör hölls med honom. Härigenom motverkade han att Y:s brott skulle beivras, vilket uppenbart var syftet med åtgärden. I varje fall i detta skede måste det ha stått klart för X att Y var mördaren. X handlande har således skett med insikt om att han skyddade en brottsling.

I ett inte lika välkänt hedersärende, där en ung palestinsk kristen kvinna mördades av sin far efter att ha haft en otillåten förbindelse med en muslimsk man, dömdes gärningsmannens hustru för att ha undanröjt bevis om brottet bl.a. genom att ha tvättat makens nedblodade kläder och städat undan blodet i bostaden (Lindesbergs tingsrätt, dom den 14 oktober 1994 i mål B 219-94. Domen överklagades inte i denna del).

17 kap. 11 § BrB

Att dölja den som förövat brott, hjälpa honom att undkomma, undanröja bevis om brottet eller på annat dylikt sätt motverka att det uppdagas eller beivras är, enligt 17 kap. 11 § BrB, straffbart såsom skyddande av brottsling, för såvitt inte gärningen är ringa med hänsyn till gärningsmannens förhållande till den brottslige och övriga omständigheter. Straffskalan är böter eller fängelse i högst ett år.

Exempel på att dölja eller hjälpa en gärningsman att undkomma kan t.ex. vara åtgärder varigenom polisen leds på villospår i sina efterspaningar t.ex. att utge den brottslige för att vara annan än den han är eller att till polisen uppge sig ha sett honom på annan ort än där han verkligen befann sig. Andra exempel kan vara att låta en brottsling bo hos sig och ge honom mat eller tillhandahålla fortskaffningsmedel. Döljande av brottsligheten kan vara att t.ex. utplåna fotspår eller fingeravtryck, att flytta en kropp eller att städa i ett rum (jfr brottsbalkskommentaren).

Vid bedömningen av om en gärning är ringa bör en helhetsbedömning göras av samtliga omständigheter. I NJA 1990 s. 175 frikändes en man som undanröjt bevis om ett dråp som begåtts av hans bror (jfr brottsbalkskommentaren).

Underlåtenhet att hindra brott

I grova våldsärenden är detta brott kanske ofta svårt att styrka men i mindre allvarliga ärenden bör det kunna komma till användning oftare.

I det s.k. Högsbyärendet åtalades föräldrarna bl.a. för att i vart fall ha underlåtit att hindra sonen från att mörda dotterns pojkvän. Tingsrätten anförde i domskälen att utredningen inte förmått visa att fadern utan fara för sig själv kunnat hindra sonen från att döda systemns pojkvän. Vad gäller modern hade hon uppgett att hon försökt att hindra honom men misslyckats. Åtalet skulle därför även i denna del ogillas beträffande föräldrarna. Hovrätten anförde enbart att rätten i denna del delade tingsrättens bedömning (Göta hovrätt, dom den 26 juni 2006 i mål B 1339-06).

23 kap. 6 § andra stycket BrB

Om en förälder underlåter att hindra sitt barn från att begå ett brott är detta, enligt 23 kap. 6 § andra stycket BrB, straffbart såsom underlåtenhet att hindra brott, förutsatt att föräldern hade kunnat hindra barnet utan fara för egen del eller för någon närstående samt utan att anmälan sker till myndighet. Det krävs att brottet som föräldern underlåtit att hindra fortskridit så långt att straff hade kunnat följa därå. Straffskalan är densamma som för det brott som skulle ha kunnat förhindras, dock maximalt fängelse två år.

Den underlåtna handlingen skall naturligtvis ha varit möjlig för den underlåtande. Det är givet att man måste ha måttliga anspråk på denne. Till det yttersta kan han eller hon inte behöva anstränga sig (jfr brottsbalkskommentaren).

4.4 Rättegång

4.4.1 Åklagarbundna ärenden

Hedersrelaterade ärenden skall vara åklagarbundna och det bör inte annat än i undantagsfall förekomma att det är en annan åklagare som har ärendet i rätten än den som har varit förundersökningsledare.

4.4.2 Målsägandens säkerhet och trygghet

Eftersträva att alltid träffa målsäganden före huvudförhandlingen. Detta bör helst ske i förväg i lugna former men i vart fall en stund före huvudförhandlingen. Som nämnts vid upprepade tillfällen är målsägandena i dessa ärenden extra utsatta och behöver allt stöd de kan få. Inte sällan upplever målsägandena det som ett stort stöd om förhørsledaren kan vara närvarande under rättegången och i vart fall under målsägandeförhöret.

Ett inte sällan uppkommande problem är hur målsäganden i trygga former skall transporteras till och från domstolen. Polisen bör, som en del i det särskilda personsäkerhetsarbetet, ansvara för detta.³⁴ Det rekommenderas att frågan tas upp med polis, särskild företrädare eller målsägandebiträde samt företrädare för eventuellt skyddat boende.

På grund av de speciella omständigheter som kan råda i dessa ärenden kan det vara aktuellt att vidta särskilda åtgärder inför eller under rättegången. Kontakta rättens ordförande inför huvudförhandlingen och diskutera nedanstående frågor.

- *Särskild säkerhetskontroll* - Sådan kontroll får genomföras, om det till följd av särskilda omständigheter finns risk för att det i samband med en domstolsförhandling kan komma att förövas brott som innebär allvarlig fara för någons liv, hälsa eller frihet (1 § lag 1981:1064 om

³⁴ Mer information om polisens särskilda personsäkerhetsarbete finns på Utvecklingscentrum Göteborgs ämnessida på Rånet.

säkerhetskontroll i domstol). Särskild säkerhetskontroll beslutas av rätten eller om förhandlingen ännu inte har inletts av den som skall vara ordförande vid förhandlingen (2 §). Kontrollen omfattar åhörare och dem som har kallats att närvara vid förhandlingen (3 §). Den som vägrar att underkasta sig kontroll eller inte efterkommer uppmaning att lämna ifrån sig föremål som är ägnat att komma till användning vid brott vägras tillträde till förhandlingen. Rör det sig om en person som är kallad till förhandlingen och som det går att hämta till denna kan denne tvingas att genomgå säkerhetskontroll respektive lämna ifrån sig föremål (6-7§§).

- *Att målsäganden får vänta* på huvudförhandlingen i ett utrymme avskilt från allmänhetens väntrum samt vistas där under pauser.
- *Att målsäganden får komma in i rättssalen via en annan ingång* än den tilltalade och åhörarna eller i vart fall får komma in först eller sist för att undvika konfrontation med den tilltalade och eventuella åhörare.
- *Att vara särskilt uppmärksam vid valet av tolk* då det kan utgöra en säkerhetsrisk att använda en tolk från samma etniska grupp som målsäganden. Begär vid behov telefontolk eller säkerhetsklassad tolk. Betona för rättens ordförande vikten av att tolken översätter allt som sägs i rättssalen och inte bara det som den hörde uppger under själva förhöret.
- *Att målsäganden får höras i den tilltalade utevaro och att åhörare visas ut* om deras närvaro medför att målsäganden inte fritt kan lämna sina uppgifter. - Enligt 37 kap. 3 § RB är bl.a. 36 kap. 18 § RB tillämplig även vid målsägandeförhöret. I denna bestämmelse anges att rätten får förordna att part eller åhörare inte får vara närvarande vid förhöret om det finns anledning anta att ett vittne av rädsla eller annan orsak inte fritt berättar sanningen på grund av en parts eller någon åhörars närvaro. Detsamma gäller om en part eller en åhörare hindrar vittnet i dennes berättelse genom att falla honom/henne i talet eller på något annat sätt. Syftet med bestämmelsen är att vittnet befrias från det tryck som partens eller åhörarens blotta närvaro kan innebära för den hörde personligen, antingen beroende av rädsla eller av sådana orsaker som blygsel (jfr brottsbalkskommentaren). När bestämmelsen ändrades till att omfatta även åhörare som vittnet var rädd för anfördes bl.a. följande. Under senare år har det blivit ett allt större problem att vittnen i rättegångar hämmas i sin vilja att berätta om förhållanden som är ofördelaktiga för en part av rädsla för represalier, inte i första hand från parten själv utan från åhörare som på något sätt är lierade med parten. Problemet gäller i huvudsak kamrater till den tilltalade. Ofta börjar bearbetningen av vittnen med mer eller mindre direkta hot före förhandlingen. Kamraterna fullföljer sedan i typfallet sina försök till påverkan med att, utan något påtagligt störande beteende, intensivt iaktta vittnet under förhöret. Åtgärderna torde inte sällan leda till önskat resultat. För att rätten skall få förordna att en åhörare inte får vara närvarande under ett förhör bör krävas att det finns särskild anledning till misstanke om att vittnet i åhörarens närvaro inte kommer att lämna fullständiga och sanningsenliga uppgifter. Man måste kräva att vittnets känslor inför en viss eller vissa åhörare kan antas vara sådana att vittnet inte fritt berättar sanningen i deras närvaro. Härav följer att det inte är motiverat att visa ut andra personer ur rättssalen än sådana som vittnets rädsla e.d. riktar sig emot (prop. 1986/87:89 s. 135 och 178). Det ovan nämnda gäller i allra högsta grad även i hedersärenden och det

bör inte vara några problem att få en hemställan om detta bifallen av rätten.

- *Att målsäganden, om möjligt, hörs via videolänk.* - F.n. pågår en försöksverksamhet med videokonferens i rättegång enligt en lag (1999:613) med samma namn. En part får delta i ett sammanträde inför rätten genom videokonferens om det är lämpligt med hänsyn till ändamålet med partens inställelse och övriga omständigheter, eller om sammanträdet annars skulle medföra kostnader eller olägenheter som inte står i rimligt förhållande till betydelsen av att parten inställer sig i rättssalen (2 §). Bevisning får tas upp genom videokonferens om det är lämpligt med hänsyn till bevisningens art och övriga omständigheter, eller om bevisupptagning enligt reglerna i RB skulle medföra kostnader eller olägenheter som inte står i rimligt förhållande till betydelsen av att bevisningen tas upp på ett sådant sätt (5 §). I förordningen 1999:856 om försöksverksamhet med videokonferens i rättegång framgår vid vilka domstolar försöksverksamhet får bedrivas. I prop. 2004/05:131 "En modernare rättegång – reformering av processen i allmän domstol" föreslås att försöksverksamheten skall permanentas och omfatta alla allmänna domstolar. Enligt förslaget skall rätten, vid sin bedömning av om det finns skäl att besluta att en part skall delta i ett sammanträde genom videokonferens, särskilt beakta - inte bara de kostnader eller olägenheter som annars skulle uppkomma - utan även om någon känner en påtaglig rädsla för att vara närvarande i rättssalen. Enligt en lagrådsremiss av den 3 februari 2005 föreslås att lagändringen skall träda i kraft den 1 januari 2007. Enligt uppgift skall Domstolsverket kunna utrusta alla allmänna domstolar med videoteknik senast under år 2009.

4.4.3 Straffmätning

Allmänt

I 29 kap. 1 § andra stycket brottsbalken (BrB) anges att det vid bedömningen av straffvärdet särskilt skall beaktas den skada, kränkning eller fara som gärningen inneburit, vad den tilltalade insett eller borde ha insett om detta samt de avsikter eller motiv som han haft.

Denna bestämmelse ger vägledning om vad som är mest väsentligt att ta hänsyn till när man bedömer en gärnings straffvärde. Av förarbetena framgår bl.a. följande. Att andra faktorer än de som uttryckligen nämns kan vara av betydelse utesluter inte att bestämmelsen är avsedd att ge ett klart uttryck för att det alltid är omständigheterna vid brottet som måste vara avgörande för straffvärdebedömningen. I 2 och 3 §§ ges mer konkreta exempel på sådana faktorer. Gärningsmannens person, hans tidigareandel eller vad som inträffat efter brottet saknar däremot i princip betydelse för straffvärdet. I den mån sådana faktorer skall beaktas vid straffmätningen får detta ske enligt bestämmelserna i 4, 5 och 7 §§. En utgångspunkt för straffvärdebedömningen är självfallet de objektiva omständigheterna vid brottet. Detta har markerats genom att lagtexten särskilt nämner den skada, kränkning eller fara som gärningen inneburit. Uttrycket är avsett att uppfattas i vid mening. Utgångspunkten för bedömningen torde normalt kunna tas i det aktuella brottets rekvisit. Ofta framgår här direkt vilka former av skada, fara eller kränkning som i

första hand är aktuella. ... Även om de objektiva omständigheterna bildar en naturlig utgångspunkt för straffvärdebedömningen, är de subjektiva omständigheterna ofta av större betydelse i detta hänseende. Detta har i bestämmelsen kommit till uttryck genom föreskriften att det särskilt skall beaktas vad gärningsmannen insett eller borde ha insett om de objektiva omständigheterna samt vilka avsikter eller motiv han haft. ... Av väsentlig betydelse är också bakgrunden till gärningsmannens handlande. En impulshandling har normalt inte samma straffvärde som ett handlande som är övervägt, och två likartade gärningar kan vara att bedöma helt olika med hänsyn till att olika motiv har legat bakom (prop. 1987/88:120 s. 80-81).

De gärningar där motivet är att återupprätta heder är normalt väl planerade, vilket i sig bör kunna påverka straffvärdet i skärpande riktning.

Avsikten med de hedersrelaterade gärningar, som kan sägas begås i "preventivt" syfte dvs. som ingår i ett led i att förebygga att målsägandena drar skam över familjen, är att beröva målsäganden möjligheten att fritt utforma sitt liv och göra självständiga val t.ex. vem hon får umgås med eller gifta sig med³⁵. Detta är en omständighet som bör verka i straffskärpande riktning. Det bör för övrigt framhållas att sådana gärningar innefattar en kränkning av målsägandens mänskliga rättigheter, se mer om detta på Utvecklingscentrum Göteborgs ämnessida på Rånet.

De omständigheter som anses försvårande bör preciseras i stämningsansökan.³⁶

Försvårande omständigheter

I 29 kap. 2 § BrB återfinns de vanligaste och mest betydelsefulla omständigheter, hänförliga till det konkreta brottet, som ökar en gärnings straffvärde. Att de uppräknade omständigheterna skall beaktas särskilt utesluter dock inte att det kan finnas andra omständigheter som i det enskilda fallet kan tillmätas lika stor eller större betydelse. Vid bestämmandet av straffvärdet skall man överväga om den föreliggande gärningen är svårare eller lindrigare än andra gärningar som hör till samma brottstyp. I straffbestämmelsen kan förekomma sådana omständigheter som anges i paragrafen. Som exempel kan nämnas att gärningsmannen har visat särskild hänsynslöshet vid grov misshandel. Har en sådan omständighet beaktats redan vid avgörandet av till vilken grad brottet är att hänföra, saknas det ofta anledning att ytterligare beakta den i försvårande riktning vid straffmätningen inom den för graden föreskrivna straffskalan (prop. 1987/88:120 s. 82 f).

Såsom försvårande omständigheter skall särskilt beaktas t.ex.

- om brottet varit ägnat att skada tryggheten och tilliten hos ett barn i dess förhållande till en närstående person (8 p) eller om den tilltalade utnyttjat

³⁵ Se t.ex. de ovan, under olaga hot, refererade domarna från Svea hovrätt och Norrköpings tingsrätt.

³⁶ Jfr vad som rekommenderas vad gäller hatbrotten i Utvecklingscentrum Malmös RättsPM 2005:16.

någon annans skyddslösa ställning eller särskilda svårigheter att värja sig (3 p) – I de fall det rör sig om en gärning utförd mot ett barn av en eller flera närstående skall detta naturligtvis, liksom annars, framhållas som en försvårande omständighet. Under 3 p kan ofta hänföras de gärningar som begås av äldre släktingar mot yngre släktingar, även om de senare är över 18 år.

- om den tilltalade förmått någon annan att medverka till brottet genom allvarligt tvång, svek eller missbruk av dennes ungdom, oförstånd eller beroende ställning (5 p) – Inte sällan utförs hedersbrott av äldre och yngre släktingar till målsäganden. I familjer med starkt hederstänkande är det normalt helt uteslutet för en yngre att gå emot en äldre och inte vara denne till lags. Om det klarlagts i målet att familjestrukturen är starkt patriarkalisk, att det är de äldre som bestämmer och att barnen alltid lyder etc. samt att gärningsmannen varit helt införstådd med detta bör steget inte vara långt till slutsatsen att denne faktiskt utnyttjat sin yngre släktings ungdom och/eller beroende ställning till att förmå denne att medverka vid brottet.
- om den tilltalade visat särskild hänsynslöshet dvs. det tillkommit något extra utöver den hänsynslöshet som normalt ingår i begåendet av ett brott och som i förekommande fall beaktats i rekvisiten för brottet (2 p) – Man skulle t.ex. kunna tänka sig att denna punkt kom att åberopas vid ett olaga frihetsberövande när målsäganden utöver att hon berövats sin frihet inte tilläts äta och dricka eller gå på toaletten. Ett annat exempel skulle kunna vara vid misshandel där gärningsmannen avsiktligt åsamkat målsäganden sådan skada att hon erhållit bestående men, i syfte att hon skall förlora sitt ”värde på äktenskapsmarknaden”.

Även det förhållandet att många hedersbrott leder till att målsäganden berövas möjligheten att bo kvar i sitt hem, tillsammans med sin familj, att fortsätta sin skolgång i sin skola och att ha kontakt med sina familjemedlemmar och vänner under lång tid, kanske för alltid, bör kunna verka i straffskärpande riktning.

Förmildrande omständigheter

De förmildrande omständigheter vid bedömningen av straffvärdet som räknas upp i 29 kap. 3 § BrB bör knappast vara för handen i hedersärenden.

Inte heller de omständigheter som i skälig omfattning skall beaktas vid straffmätningen enligt 29 kap. 5 § BrB bör i dessa ärenden förekomma i större utsträckning än normalt.

I 23 kap. 5 § BrB finns däremot en bestämmelse om förmildrande omständigheter vid medverkan, som skulle kunna bli tillämplig i detta slags ärenden. Om någon förmåtts att medverka till brott genom tvång, svek eller missbruk av hans ungdom, oförstånd eller beroende ställning kan straffet sättas under vad som för brottet är stadgat. Typfallen är yngre manliga släktingar som av sina äldre släktingar tvingats utföra brottsliga gärningar mot sina kvinnliga närstående. För att bestämmelsen skall bli tillämplig krävs att gärningsmannen inte ensam utfört brottet. Om det föreligger stark påverkan som förmildrande

omständighet för en medverkande är detta i regel en försvårande omständighet för någon annan medverkande, se 29 kap. 2 § 5 p (jfr brottsbalkskommentaren).

Bilaga 1 Sammanställning av kartläggning och analys av ett antal hedersärenden

Innehållsförteckning

Bakgrund	49
Allmänt	49
Definition.....	49
Varför särskilt uppmärksamma hedersrelaterat våld?	50
De undersökta ärendena	50
Vilka är de vanligaste brotten?.....	51
Vilka är gärningsmän?.....	52
Vilka är målsägande?	52
Vad har de involverade för etnisk bakgrund?	53
Varför har gärningarna begåtts?	53
Uppgifter om planerade arrangerade äktenskap/ tvångsgiften?	54
Iakttagelser av åtgärder under förundersökningen	54
Har målsägandebiträde eller särskild företrädare för barn förordnats och i vilket skede? Hur ofta har de	54
medverkat vid förhören?	54
I vilken utsträckning har tvångsmedel använts?	54
Formen för och innehållet i förhören.....	55
Med vilka personer har förhör hållits?	55
Åberopad bevisning.....	56
Antalet involverade åklagare	56
Målsägandens vilja att medverka under förundersökning eller rättegång	57
Lagföring	57
Varför har förundersökningar och åtal lagts ned?	57
Hur många åtal har inte vunnit bifall?	58
Har det förhållandet att gärningarna varit hedersrelaterade avspeglats i stämningsansökan eller domen?	58
Vilka påföljder har dömts ut?	59

Bakgrund

Regeringen gav i beslut den 7 juli 2005 Åklagarmyndigheten i uppdrag att genomföra en undersökning och en analys av åklagarnas handläggning av ärenden rörande hedersrelaterat våld mot ungdomar. Arbetet skulle syfta till att kartlägga handlägningsrutiner, klarlägga relevanta problemställningar i brottsutredningsarbetet och i rättsligt hänseende samt identifiera vilka åtgärder som kan vidtas för att öka kvaliteten i den brottsutredande verksamheten.

Detta arbete har i projektform bedrivits vid Åklagarmyndighetens Utvecklingscentrum (UC) Göteborg. I projektarbetet har ingått en kartläggning och analys av hur ärenden som har bedömts vara hedersrelaterade har hanterats av polis och åklagare baserad på en genomgång av ett antal ärenden.

Allmänt

Hedersrelaterat våld har ingen egen brottskod, vilket medfört att de ärenden som har undersökts är ärenden som vi har fått kännedom om via handläggande åklagare och i några fall poliser. En förfrågan har vid två tillfällen gått ut till samtliga åklagarkammare i landet om det är någon som har hantelat ett ärende där det kan ha varit fråga om hedersrelaterat våld. Eftersom det inte finns någon vedertagen definition av vad som är hedersrelaterat våld och då kunskaperna om vad som är utmärkande för detta slags ärenden fortfarande inte är allmänt utbredd kan ärenden ha passerat förbi utan att hedersaspekten har uppmärksamats. Det är inte heller säkert att alla åklagare i landet har uppmärksammat vår begäran om att få information om tidigare handlagda ärenden. Även om åklagare kanske har kunnat dra sig till minnes att de har haft ett hedersärende kan det vidare ha varit svårt att minnas sådana detaljer som medför att det är möjligt att identifiera. Det finns även en viss risk för att åklagare har haft lättare att minnas de ärenden som har gått till åtal än de som har lagts ned. Kartläggningen kan av dessa skäl inte göra anspråk på att ha ett statistiskt säkert underlag.

För att få in ett så stort underlag som möjligt har ingen avgränsning skett vare sig vad gäller ärendenas eller målsägandens ålder. Detta medför således att även brott riktade mot vuxna ingår i kartläggningen.

Definition

Vi har definierat hedersrelaterat våld såsom brott riktade mot någon - ofta en släkting - som, enligt gärningsmannens och övriga släktens eller gruppens uppfattning, riskerar att vanära eller har vanärat gärningsmannens, släktens eller gruppens heder, i syfte att förhindra att hedern skadas eller förloras alternativt för att reparera eller återställa den skadade eller förlorade hedern.

Heder är per definition detsamma som anseende, ära, aktning eller respekt och ger social ställning eller rang i den egna gruppen. Med hedern i behåll bevarar man sitt goda anseende, man håller måttet – i moraliskt avseende, man är rättskaffens och rättrådig. I dessa sammanhang handlar en kvinnas heder främst om hennes oförvitlighet i sexuellt avseende.

Varför särskilt uppmärksamma hedersrelaterat våld?

Först och främst för att det är vår skyldighet med hänsyn till de konventioner om mänskliga rättigheter som Sverige har ratificerat. Även om det är staten, i första hand regeringen och dess myndigheter, som har ansvaret för att de mänskliga rättigheterna respekteras åvilar förpliktelse hela den offentliga förvaltningen och ytterst även enskilda tjänstemän inom denna. Därefter av främst tre skäl, dels för att målsäganden skall få rätt skydd och stöd, dels för att rätt utredningsstrategi/metodik skall komma till användning, vilket bl.a. innefattar att rätt frågor ställs till dem som skall höras så att även ev. anstiftare och medgärningsmän kan lagföras, dels för att få en riktig påföljd.

De undersökta ärendena

Totalt har 74 ärenden gått igenom. Härutöver har vi tittat ytterligare på ett antal ärenden där vi inte har haft tillgång till allt material. I dessa ärenden har vi, av olika skäl, enbart läst antingen domar eller förundersökningsmaterial.

Av det totala antalet undersökta ärenden har fem ärenden avförts såsom klart icke-hedersrelaterade. Uppgifter om dessa ärenden bortfaller därför helt.

I en hel del ärenden har motivet till gärningarna inte tydligt framkommit. Ibland har det ändå stått klart att det handlar om hedersrelaterat våld men framför allt i de ärendena som rör brott under eller efter äktenskapet eller samboförhållandet (ofta grov kvinnofridskränkning) har det varit svårt att avgöra om de varit hedersrelaterade eller inte. Detta gäller även i de familjevåldsärenden där både hustru och barn misshandlats och/eller hotats av maken respektive fadern, liksom i ärenden rörande brott riktade mot egna barn som ännu inte kommit upp i tonåren. I dessa ärenden kan det ha funnits indikationer på att ärendet har varit hedersrelaterat men detta har inte följts upp och för vår del har det då varit svårt att, utifrån den definition vi har, avgöra om ärendet har varit hedersrelaterat eller inte.

I de tabeller som kommer att redovisas nedan bortfaller därför ytterligare 15 ärenden. I dessa 15 ärenden ingår även två sexuella övergrepp som inte är hedersrelaterade med vår definition men där gärningsmannen utsatt målsäganden för brott i förvissningen om att hon inte skulle berätta om gärningen eftersom hon kom från en familj och/eller grupp med starkt hederstänkande. Underlaget för tabellerna utgörs således av 54 ärenden. I vissa tabeller utgörs underlaget av 42 ärenden, då är det de nedlagda förundersökningarna som fallit bort.

Ärendena kommer från i princip samtliga åklagarkammare i landet. Cirka en tredjedel av ärendena härstammar från Stockholm och Göteborg.

Det äldsta ärendet är från 1994 och det yngsta från 2006. Flest ärenden här rör från de senaste fem åren, vilket kan förklaras dels av att det kan vara svårt att minnas äldre ärenden, dels av att det inte var förrän efter mordet på Fadime Sahindal i januari 2002 som problematiken fick riktigt stor uppmärksamhet.

Vilka är de vanligaste brotten?

Tabellen nedan åskådliggör dels vilka brott som förekommit i anmälningar respektive åtal, dels hur många gånger de förekommit i de undersökta ärendena.³⁷

Aktualiserade gärningar	Anmälningar	Åtal
Olaga hot	30	22
Grovt olaga hot	2	3
Misshandel	25	15
Grov misshandel	1	4
Grov fridskränkning	6	7
Grov kvinnofridskränkning	1	
Försök till misshandel		1
Försök till grov misshandel	1	2
Ofredande	2	1
Skyddande av brottsling	2	1
Mord	5	4
Mordförsök	5	5
Stämpling till mord	1	1
Medhjälp till förberedelse till mord	1	1
Olaga frihetsberövande	8	3
Olaga tvång		1
Övergrepp i rättssak	1	1
Anstiftan till olaga frihetsberövande		1
Antal ärenden	54	42
Antal gärningar	91	74

De gärningar som helt har dominerat i anmälningar och åtal är olaga hot och misshandel. De grova fridskränkingsbrott som förekommit har vidare huvudsakligen bestått av olaga hot och misshandel.

Mord, mordförsök och olaga frihetsberövande är brott som har förekommit i anmälningar och åtal, liksom i några enstaka fall skyddande av brottsling, ofredande och övergrepp i rättssak.

Vid en närmare granskning av målsägandeberättelserna har konstaterats att ofredande är ett mycket vanligt förekommande brott trots att detta vare sig upptagits i anmälningar eller åtal mer än i något enstaka fall. Detsamma gäller för olaga tvång. Brytande av telehemlighet och intrång i förvar är andra exempel på gärningar som förekommer i målsägandenas berättelser men inte är vidare utredda. Vad gäller olaga frihetsberövande har brottet förekommit i

³⁷ Samtliga tabeller i bilagan är upprättade av jur. stud. Salomeh Fanaei vid Umeå Universitet.

högre grad i målsägandeberättelserna än vad som återspeglats i anmälningar och åtal.

Vilka är gärningsmän?

Tabellen nedan visar vilka det är som har åtalats i de undersökta ärendena och i vilken omfattning mer än en person har åtalats.

Far	9
Bror	8
Far och bror	8
Mor och far	3
Annan släkting	1
Annan	1
Mor, far och bror	3
Annan kombination	9
Antal ärenden	42

Det är huvudsakligen fäder och bröder som har misstänkts och åtalats för brott i dessa ärenden. Även mödrar har förekommit som misstänkta och tilltalade men av förhören har framgått att mödrar har agerat som förövare i något högre utsträckning än vad som avspeglats i anmälningar och åtal. Att uppgifter om mödrars inblandning inte följts upp skulle kunna bero på att de brott som de gjort sig skyldiga till har bedömts vara mindre allvarliga eller på att man sett även mödrarna som offer.

I övrigt är det manliga släktingar, såsom farbror, morbror, kusin och svåger (förutom make eller f.d. make där det, som tidigare nämnts, är oklart om ärendet är hedersrelaterat i den mening vi avser) som förekommit som misstänkta och tilltalade.

Även kvinnliga släktingar har figurerat som misstänkta och tilltalade i några enstaka fall, såsom syster, faster och svägerska.

Vilka är målsägande?

Målsägandena har framför allt varit unga kvinnor mellan 17 och 25 år men även yngre och äldre kvinnor har förekommit.

När det har varit manliga målsägande har det främst rört sig om pojkvänner eller män, som kvinnor själva har valt utan familjens vetskap och/eller godkännande. I några fall har män utsatts för brott för att de misstänks ha haft en relation med gärningsmannens syster, dotter eller f.d. hustru. En man blev "tillrättavisad" för att han inte höll sig inom hedersramarna på så vis att han tillät en manlig bekant att sova över hos honom och hans hustru.

I ett fall synes en man ha fallit offer för s.k. blodshämnd.

Tabellen nedan visar fördelningen av kvinnor och män som uppträtt i anmälningarna som målsägande respektive som misstänkt.

	Målsägande	Misstänkt
Kvinna	63	14
Man	21	90
Totalt	84	104
Antal ärenden	54	54

Vad har de involverade för etnisk bakgrund?

I ungefär en tredjedel av ärendena har de involverade härstammat från Irak. I cirka hälften av dessa ärenden är det klarlagt att det har varit fråga om kurder.

I övrigt har många kommit från Turkiet, Libanon och från forna Jugoslavien. I några av fallen framgår det att det varit fråga om kurder. I enstaka fall har det förekommit personer härstammande från Afghanistan, Pakistan, Syrien, Jordanien, Iran, Palestina och Finland. I det sist nämnda fallet rörde det sig om romer. I ytterligare något fall har romer varit aktuella.

Vad gäller religiös tillhörighet så är det i en handfull fall uttalat att det rört sig om kristna familjer och i några fler fall att det rört sig om muslimer.

Varför har gärningarna begåtts?

Framförallt när det gäller de yngre flickorna synes många av gärningarna ha begåtts "i preventivt syfte". Flickorna har hållits under hård kontroll och om de dröjt någon minut för länge efter skolan så har de bestraffats för det, allt för att de skall förstå vilka ramar som de har att hålla sig inom för att undvika att de vanhedrar familjen. Fäderna eller bröderna, som är de som oftast har begått gärningarna, har markerat med hot och våld vad som är ett hedersamt beteende för en ung kvinna och vad som är "horaktigt". Det senare kan t.ex. ha varit att tala med en pojke, att vistas i en lokal där det finns pojkar, att dansa, sminka sig eller ha åtsittande kläder. För att dottern/systemen inte skall lyckas komma åt att "hora" har det i vissa familjer även varit viktigt att hon ständigt bevakas av någon släkting.

De något äldre tonåringarna har råkat illa ut när de skaffat pojkvän bakom ryggen på föräldrarna eller t.o.m. gift sig med någon som familjen inte godkänner. Det kan också handla om att den unga kvinnan vägrat att förlova eller gifta sig med den som föräldrarna har valt ut eller att hon har flyttat hemifrån. I några fall har det kommit till familjens kännedom, t.ex. genom en graviditet, att den unga kvinnan inte längre varit oskuld.

Vuxna kvinnor har utsatts för hedersrelaterat våld av sin familj främst i samband med och efter skilsmässa.

Män har, som tidigare nämnts, utsatts för hedersrelaterat våld främst på grund av att de har eller har haft eller misstänks ha eller ha haft relationer med kvinnor från familjer med starkt hederstänkande.

Uppgifter om planerade arrangerade äktenskap/ tvångsgiften?

I 25 ärenden, dvs. i knappt hälften av alla ärenden, har målsäganden berättat om att det har talats om att hon skall giftas bort, att ett bröllop är planerat eller att hon har gifts bort mot sin vilja alternativt att det är något som målsäganden starkt befarar skall ske.

I något fall har det åtalats för olaga hot innebärande hot om att målsäganden skall föras bort till ursprungslandet för att giftas bort.

Inte i något fall har det åtalats för eller delgivits misstanke om olaga tvång innebärande att målsäganden med våld eller genom hot om brottslig gärning har tvingats att gifta sig mot sin vilja. Det har inte ställts tillräckligt med frågor kring detta för att några slutsatser skall kunna dras om det hade varit möjligt att väcka åtal för olaga tvång.

lakttagelser av åtgärder under förundersökningen

Har målsägandebitråde eller särskild företrädare för barn förordnats och i vilket skede? Hur ofta har de medverkat vid förhören?

Generellt har, i vart fall i de ärenden där åtal har väckts, målsägandebitråde eller särskild företrädare för barn förordnats i detta slags ärenden.

I en hel del fall har ombud förordnats omgående men det finns exempel på att förordnande har skett flera månader efter anmälan. I något fall har det dröjt så lång tid som 10 månader efter anmälan och i något annat fall har förordnandet skett först i samband med att åtal väcktes.

Det är mycket sällsynt att målsägandebiträden har varit närvarande under målsägandeförhören.

Målsägandena i dessa ärenden är i stort behov av stöd och hjälp och det är enligt vår bedömning av större vikt än annars att de får tillgång till ett ombud i ett tidigt skede.

I vilken utsträckning har tvångsmedel använts?

I två tredjedelar av alla ärenden har de misstänkta varit berövade friheten i någon form. I knappt 25 procent av dessa ärenden släpptes därefter de misstänkta fria i något skede antingen av tingsrätten eller av åklagaren.

Formen för och innehållet i förhören

Den vanligaste dokumentationsformen av förhör synes vara sammanfattande konceptförhör intalade på band av förhørsledaren. Dialogförhör förekommer men inte så ofta.

I cirka en tredjedel av ärendena har förhör dokumenterats på video. Det är främst målsägandeförhören som tagits upp på detta sätt men även vittnesförhör och i något fall förhör med den misstänkte har upptagits på video. Det är inte enbart fråga om underåriga utan även vuxna, vars förhör tagits upp på detta sätt.

Vår bedömning är att kvaliteten på utredningarna skulle höjas om fler videoförhör hölls. Ett minimikrav borde i vart fall vara att förhören spelades in på ljudband. I ärenden, som de nu aktuella, där pressen är stor på målsäganden och det finns risk för att hon eller han inte längre vill medverka i utredningen är detta ett viktigt led i säkerställandet av bevisningen.

Tabellen nedan visar med hur många och med vilka av de hörda personerna, som det har hållits videoförhör med, samt om de hörda har varit under eller över 15 år.

	<15	>15
Målsägande	2	14
Misstänkt	-	2
Vittnen	4	6
Antal ärenden	54	54

Förhören är huvudsakligen inriktade på den för stunden aktuella gärningen och det ställs lite frågor, om några alls, om familjeförhållanden utanför den s.k. kärnfamiljen. Det finns därför ofta för dåligt bakgrundsmaterial för att kunna ta ställning till om det kan röra sig om hedersrelaterat våld eller inte. Detta påverkar i sin tur vilken utredningsstrategi man använder sig av. I hedersrelaterade ärenden bör man t.ex. utreda om det har funnits anstiftande släktingar eller medgärningsmän. Om man inte får klart för sig att det rör sig om hedersrelaterat våld kan det även få betydelse för påföljdsvalet och straffmätningen.

Med vilka personer har förhör hållits?

Det finns exempel på mycket grundliga utredningar dels där en rad personer har hörts för att belysa förhållandena inom den aktuella familjen, dels där man "vänt på alla stenar" för att undersöka om det finns någon som kan ge stöd åt målsägandens berättelse.

I många av ärendena kan dock konstateras att förhör borde ha hållits med fler personer. Det har funnits både familjemedlemmar och släktingar, som skulle ha kunnat lämna information om förhållandena i slakten samt andra personer, som eventuellt skulle kunnat ge stöd åt målsägandens uppgifter.

Man har t.ex. inte heller hört flickvänner eller f.d. flickvänner i de ärenden där enbart en man har utsatts för hedersbrott på grund av sin relation med den aktuella kvinnan.

Åberopad bevisning

Den huvudsakliga bevisningen har normalt utgjorts av målsägandens uppgifter. Stödbevisningen har utgjorts av förhör med personer som målsäganden har anförtrott sig åt såsom kamrater, skolpersonal eller socialtjänstemän. I några fall har det även varit fråga om förhör med personer som har iakttagit skador på målsäganden. Journalanteckningar och rättsintyg, teknisk bevisning samt medicinska och tekniska sakkunniga har också förekommit, speciellt i de allvarigare ärendena såsom mord, mordförsök och grov misshandel. I främst dessa ärenden har det även funnits åsyna vittnen.

I tabellen nedan anges vilken bevisning som har åberopats i de undersökta ärendena

A. Enbart målsägandens uppgifter	-
B. Åsyna vittnen	12
C. Stödbevisning såsom rättsintyg eller annan medicinsk dokumentation, annan skriftlig bevisning, teknisk bevisning	32
D. Målsägande har anförtrott sig åt: bekant eller tjänsteman	23
E. Traditionssakkunnig	1
Antal ärenden	42

Antalet involverade åklagare

I huvudsak har en handläggande åklagare varit involverad samt eventuellt någon eller några jouråklagare. Detta borgar för en kontinuitet i handläggningen av ärendena, som inte minst i de nu aktuella fallen, är så viktig.

I några enstaka fall har det varit upp till åtta åklagare inblandade i ett ärende, vilket enligt vår bedömning även kan ha varit en bidragande orsak till att ett av ärendena lades ned.

Åklagaren involveras generellt direkt med några få undantag.

Målsägandens vilja att medverka under förundersökning eller rättegång

I ca 30 procent av ärendena³⁸ har målsäganden uppgett att hon eller han inte vill medverka under förundersökningen och/eller rättegången.

I ca 40 procent av de ärenden där målsäganden inte har velat medverka³⁹ har målsäganden uppgett att hon eller han har ljugit för polis och/eller domstol.

Om man enbart tittar på de förundersökningar och åtal som har lagts ned, har målsägandena i drygt 60 procent av fallen⁴⁰ uppgett att de inte vill medverka.

Tittar man istället på i hur stor utsträckning ärenden har drivits vidare trots att målsäganden inte längre har velat medverka ser man att så har skett i knappt 50 procent av fallen⁴¹. När man tittar på siffrorna ovan måste man hålla i minnet att det statistiska underlaget är litet.

Något som inte bör förekomma, men som skett i några fall, är att målsägandens uppgifter tagits emot exempelvis per telefon och inte följts upp vid ett personligt sammanträffande där man ställt frågor till målsäganden om orsaken till den bristande viljan att medverka. Inte heller har målsäganden i dessa fall blivit tillfrågade om de tidigare har ljugit.

Lagföring

Tabellen nedan visar i vilken utsträckning förundersökningar och åtal har lagts ned samt hur många ogillade åtal som förekommit i de undersökta ärendena.

Nedlagda förundersökningar	12
Antal väckta åtal	42
Nedlagda åtal	2
Ogillade åtal	1
Delvis ogillade åtal	6
Antal ärenden	54

Tabellen visar att lagföringsprocenten är relativt hög, 78 procent. Det finns dock anledning att tolka siffrorna försiktigt eftersom, som tidigare har nämnts, undersökningen är gjord på ett statistiskt osäkert underlag.

Varför har förundersökningar och åtal lagts ned?

De skäl som angetts i åklagarnas beslut att lägga ned förundersökningarna respektive åtalen är att brott inte kan styrkas samt i ett fall att det inte längre fanns anledning att fullfölja förundersökningen. Det sistnämnda fallet rörde

³⁸ I 17 ärenden av 54.

³⁹ I 7 ärenden av 17.

⁴⁰ I 9 ärenden av 14.

⁴¹ I 8 ärenden av 17.

en ung kvinna som anmäls försvunnen men som sedan återfanns. Som tidigare nämnts hade målsägandena i nio av de fjorton ärendena uppgett att de inte ville medverka längre.

Hur många åtal har inte vunnit bifall?

Endast i ett fall har en helt ogillande dom meddelats. Tingsrätten ansåg att den medicinska utredningen som fanns i målet talade emot målsägandens uppgifter om skador. Det beaktades även att målsäganden lämnat vissa uppgifter om gärningar begångna av farbrodern först sedan fadern blivit häktad. Målsäganden hade vidare ändrat sina uppgifter i flera avseenden och vid huvudförhandlingen lämnade hon sådana uppgifter att tingsrätten ansåg att åtalet inte kunde bifallas med stöd av dem.

I ett fall har hovrätten ogillat huvuddelen av åtalet, de tre målsägandena ändrade vid hovrätten sina tidigare lämnade uppgifter och hävdade att de inte hade utsatts för några hot eller något våld. Hovrätten anmärkte bl.a. på att endast de inledande polisförhören, vilka varit inriktade på att kartlägga den bakomliggande hotbilden, upptagits på video. Hovrätten underströk också att de uppgifter som målsägandena lämnat i andra sammanhang än inför domstolen, t.ex. sådana som fanns nedtecknade i journalanteckningar och utredningar upprättade av sociala myndigheter, måste bedömas med stor försiktighet.

Vad gäller de delvis ogillade åtalen i övrigt så är det dels vissa åtalpunkter som domstolen inte funnit styrkta på grund av brist på stödbevisning, dels vissa åtalade gärningsmän där domstolen inte ansett att bevisningen varit tillräcklig (i ett fall enbart uppgifter från en medmisstänkt, i ett annat fall fanns omständigheter som talade för att den åtalade inte hade avsikt att hota utan mer medla mellan målsäganden och den andra gärningsmannen).

Har det förhållandet att gärningarna varit hedersrelaterade avspeglats i stämningsansökan eller domen?

I några enstaka fall har åklagarna i gärningsbeskrivningarna tagit in uppgifter om motivet till gärningarna såsom en försvårande omständighet.

I några fall har det i domskälen uttryckligen angetts att motivet till gärningen har varit hedersrelaterat alternativt har förhållandet kring brottet beskrivits utan att man för den skull har klassificerat det som hedersrelaterat våld. I några fall har hedersaspekten eller gärningsmannens motiv uttryckligen angetts ha haft betydelse för trovärdighetsbedömningen, påföljdsvalet eller straffmätningen.

Vilka påföljder har dömts ut?

Tabellen nedan visar vilka påföljder som dömts ut för olika gärningar i de undersökta ärendena.

	Fängelse	Vård inom socialtjänst	Skyddstillsyn	Villkorlig dom och samhällstjänst	Villkorlig dom och böter	Dagsböter
Mord	4					
Försök till mord	3	1				
Försök till dråp	1					
Misshandel	2	1				
Grov misshandel m.m.	4					
Olaga frihetsberövande	2					
Grov fridskränkning	4		1			
Olaga hot	5		1	1	4	
Olaga hot, grovt brott	2					
Skyddande av brottsling						1
Olaga hot och misshandel m.m. ⁴²	4	3	2	1	1	
Olaga frihetsberövande m.m. ⁴³	5					
Grov fridskränkning m.m.	1					

⁴² Ofredande har dömts i kombination med olaga hot och misshandel i ett fall.

⁴³ Olaga tvång har dömts i kombination med olaga frihetsberövande i ett fall.

Tabell där fängelsestraffen specificeras

Fängelse:	1-2 månader	3-6 månader	7-12 månader	1-2 år	3 år eller däröver
Mord					4
Försök till mord					3
Försök till dråp					1
Misshandel				2	
Grov misshandel m.m.				2	2
Olaga frihetsberövande	1			1	
Grov fridskränkning		1	2	1	
Olaga hot	1	3		1	
Olaga hot, grovt brott			1	1	
Skyddande av brottsling					
Olaga hot och misshandel m.m.	1	2 ⁴⁴	1		
Olaga frihetsberövande m.m.	1 ⁴⁵	1		3	
Grov fridskränkning m.m.				1	

Det är i huvudsak fängelsestraff i varierande längd som förekommer.

I några fall har skyddstillsyn utdömts, i något fall i kombination med samhällstjänst, vilket inte framgår av tabellen.

Även villkorlig dom i kombination med böter eller samhällstjänst förekommer.

I några ärenden med unga gärningsmän har även vård inom socialtjänsten dömts ut.

⁴⁴ Ofredande har dömts i kombination med olaga hot och misshandel i ett fall.

⁴⁵ Olaga tvång har dömts i kombination med olaga frihetsberövande i ett fall.

Bilaga 2 Värdefulla kontakter

Nedan följer uppgifter om aktörer som kan bistå med stöd till brottsoffren eller råd till polis och åklagare. Det kan vara mycket värdefullt att ha en person, som är väl insatt i den aktuella problematiken, som "bollplank" under förundersökningen.

Polisens nationella kompetensteam för hedersvåld

Polisens nationella kompetensteam för hedersvåld består av ett antal utredare som är särskilt kunniga inom hedersrelaterade brott. De ger stöd i komplicerade ärenden. Gruppen finns tillgänglig på vardagar mellan kl. 08.00 och 16.00.

Kontakt:

Catrin Olofsson, Polismyndigheten Östergötland, telefon 010-566 55 08

Ewa Weidemar, Polismyndigheten Kalmar, telefon 010-562 38 49

Maria Ridderstolpe, Polismyndigheten Västmanland, telefon 010-567 61 46

(OBS! Det är idag oklart vad som kommer att hända med kompetensteamet i den nya polisorganisationen. Kontaktuppgifterna ovan gäller därför endast fram till årsskiftet 2014/2015.)

Länsstyrelserna

Landets samtliga länsstyrelser har i uppdrag att främja och lämna stöd till insatser för att motverka hedersrelaterat våld och förtryck. Kontakta respektive länsstyrelse, www.lansstyrelsen.se, för mer information om de insatser och den hjälp som erbjuds i respektive län. *Länsstyrelsen Östergötland* har ett övergripande ansvar för länsstyrelsernas uppdrag rörande hedersrelaterat våld och förtryck och ansvarar för att utveckla länsstyrelsernas arbete med uppdraget. De arbetar bland annat med kompetensutveckling, genomför utbildningsinsatser och tar fram metodmaterial. Kontaktperson: Maya Wolinder Lind, telefon 010-223 52 87. För mer information se Länsstyrelsen Östergötlands hemsida samt Länsstyrelsens särskilda webbplats www.hedersfortryck.se

Länsstyrelsen Östergötlands nationella kompetensteam

Det nationella kompetensteamet ska samordna och stödja arbetet mot tvångs- och barnäktenskap, liksom mot hedersrelaterat våld och förtryck. Som en del av uppdraget har en telefon upprättats som är till för den som är yrkesverksam eller arbetar ideellt och behöver råd och konsultation i situationer där ett barn eller ungdom är utsatt eller som man misstänker är utsatt eller riskerar att utsättas för hedersrelaterat förtryck, våld, barnäktenskap, tvångsäktenskap och könsstympning. Telefon: 010-223 57 60. Se vidare www.hedersfortryck.se

Resurscentrum mot hedersrelaterat våld och förtryck i Stockholms län – Origo

Origo är Sveriges första myndighetsgemensamma resurscentrum som har fokus på ungdomar som lever i en hederskontext. Origo är ett samarbete mellan kommunerna i Stockholms län, Polismyndigheten i Stockholms Län och Stockholms läns landsting. Telefon: 08-508 251 20, www.origostockholm.se

Dina rättigheter

Länsstyrelsens och Rädda Barnens samverkansprojekt "Det handlar om kärlek". Projektet syftar till att nå barn och unga som är utsatta för hedersrelaterat våld och förtryck och finns idag på 55 orter. Utöver Rädda Barnen deltar polisen, socialtjänsten, kvinno- och tjejjourer, Ungdomshälsan, Bris och RFSL med flera. Se <http://dinarattigheter.se>

Kruton

Stockholms stads stöd- och rådgivningscenter & skyddat boende, Kruton, erbjuder stöd och skyddat boende till ungdomar och unga vuxna som har utsatts eller riskerar att utsättas för hedersrelaterat våld, hot eller förtryck från familj/släkt eller annan nära anhörig. Det skyddade boendet vid Kruton tar emot flickor mellan 16 och 25 år.

Jourtelefon: 08-508 44 558, Boendeplacering: 08-508 44 550

www.stockholm.se/FamiljOmsorg

Mecca

Mecca erbjuder kompetensutveckling inom en rad områden med koppling till det mångkulturella samhället, framförallt hedersproblematik. De har anställda med akademisk bakgrund med en samlad kompetens som innefattar mellanösternkunskap, omvärldsanalys, statsvetenskap, juridik, företagsekonomi, sociologi, psykologi, islamologi och arabiska. Se vidare www.mecca.nu

Kvinnors Nätverk

Stöd för kvinnor med invandrarbakgrund som utsätts för familjerelaterat våld. Telefon: 08-646 10 70, www.kvinnet.org

Linna-mottagningen

Kvinnors Nätverks öppna mottagning för ungdomar 13-25 år som är utsatta för hedersrelaterat förtryck, hot eller våld. Telefon: 08-728 00 55, <http://kvinnet.wordpress.com>

Rädda Barnen

Rädda Barnens centrum för barn och ungdomar i utsatta livssituationer. Telefon: 08-698 90 00, www.rb.se

BRIS – Barnens rätt i samhället

Stödtelefon: 116 111, Vuxentelefon – om barn: 077-150 50 50, www.bris.se

Terrafem

Jourtelefon på 42 olika språk, 020-52 10 10. Telefon kansli: 08-643 05 10. Terrafem driver även en juristjour och erbjuder tjejhusboende och stödlägenheter. Se vidare www.terrafem.org

TRIS – Tjebers rätt i samhället

TRIS vänder sig dels till personer som utsätts eller riskerar att utsättas för hedersrelaterat förtryck och våld, dels till de som i sin yrkesroll möter individer som utsätts eller riskerar att utsättas för hedersrelaterat förtryck och våld. TRIS erbjuder utbildningar, föreläsningar, handledning samt risk- och hotbildsanalyser. Dessutom erbjuder TRIS råd, tips, vägledning, konsultation och stöd till den som i sin yrkesroll möter personer som utsätts för hedersrelaterat förtryck och våld. Se vidare www.tris.se

Gryning Vård AB

Ett offentligägt företag inom Hem för Vård eller Boende som arrangerar skyddade boenden, telefon 031-703 39 50, www.gryning.se
Se särskilt Enheten för insatser mot hedersrelaterat våld och förtryck och deras webbplats Mina Råd & Stöd, www.mina-rs.se, telefon 020-25 85 85

Somaya Kvinno- och Tjejour

Jourtelefon på över 30 olika språk för tjejer och kvinnor, 020-81 82 83. Somaya är öppen för alla kvinnor utsatta för våld i nära relation, men har särskild kompetens i att möta kvinnor med muslimsk bakgrund och kvinnor med utländsk härkomst.
Telefon kansli: 08-760 96 11, journummer för myndighetspersoner: 08-120 165 00, www.somaya.se

GAPF – Glöm aldrig Pela och Fadime

GAPF är en sekulär och ideell förening som arbetar mot hedersvåld. De vänder sig till både män och kvinnor som på ett eller annat sätt är utsatta för eller berörda av hedersrelaterat våld. Telefon: 08-711 60 32, www.gapf.se

Nationellt Centrum för Kvinnofrid

Nationellt centrum för kvinnofrid, NCK, är ett kunskaps- och resurscentrum vid Uppsala universitet. NCK arbetar på regeringens uppdrag med att höja kunskapen på nationell nivå om mäns våld mot kvinnor, hedersrelaterat våld och förtryck samt våld i samkönade relationer. Se www.nck.uu.se

Sveriges Kvinno- och Tjejourers Riksförbund (SKR)

www.kvinnojouren.se

Riksorganisationen för kvinnojourer och tjejourer i Sverige (ROKS)

www.roks.se

Bilaga 3 Litteraturtips

Många länsstyrelser och flera kommuner har producerat handböcker och metodstöd i ämnet. De flesta publikationer finns på respektive utgivares hemsida. Några exempel följer nedan.

"Förtryck och våld i hederns namn. En handbok i arbetet mot hedersrelaterat våld"

Länsstyrelsen Västmanlands län, 2006.

"Om våld i hederns namn och om skyldigheten att se och hjälpa utsatta flickor och kvinnor"

Länsstyrelsen Östergötland, 2010.

"Metodstöd – hur kan myndigheter och organisationer stödja varandra för att möta individer utsatta för hedersrelaterat våld?"

Länsstyrelsen Östergötland, 2010.

"Våga göra skillnad"

Länsstyrelsen Östergötland, 2011.

Även andra aktörer har skrivit handböcker och liknande i ämnet, t.ex. de följande.

"Överlevnadshandbok för flickor om frihet och heder"

Intervjuer med utsatta flickor, handläggare m fl., Rädda Barnen, 2002.

"Brott med släkterelaterade hedersmotiv – en förståelsemodell"

Lari Nyroos, Polismyndigheten i Södermanlands län, KKUT Rapport diariern Söd-209/2003.

"Socialtjänstens i Lärjedalen arbete med unga flickor och kvinnor utsatta för hedersrelaterat våld. En handbok"

Marita Lager och Mikael Thörn, 2005.

"Att möta flickor och pojkar i starkt patriarkala familjer – teori och praktik"

Stiftelsen Allmänna Barnhuset, Skriftserie 2005:3.

"Hedersnormer och hedersrelaterat våld"

Rikspolisstyrelsen, 2009.

"Polisens utredningar av hedersrelaterat våld"

BRÅ, Rapport 2012:1.

"Vänd dem inte ryggen"

Socialstyrelsen, 2014.

"Ensam och utsatt"

Socialstyrelsen, 2014.

Det finns slutligen en mängd olika skildringar av problematiken. En del är mer vetenskapliga medan andra är helt skönlitterära. Några exempel följer nedan.

"Hedersmordet på Pela"

Lena Katarina Swanberg, Forum/Bokförlag, DN, 2002.

"Heder på liv och död: våldsamma berättelser om rykten, oskuld och heder"

Åsa Eldén, Uppsala Universitet, 2003.

"Levande bränd. En ung kvinnas berättelse om hur hon överlevde ett hedersmord"

Souad, Wahlström & Widstrand, 2004.

"Rätten att själv få välja: arrangerade äktenskap, kön och socialt arbete"

Astrid Schlytter, Studentlitteratur, 2004.

"Offrad för hederns skull: en familjetragedi"

Sengül Güvercile, Richters Förlag, 2004.

"En fråga om heder"

Unni Wikan, Ordfront, 2005.

"Släkten är värst: om hederskultur"

Artiklar från paraplyprojektet.se, Printfabriken, 2005.

"Hedersmord: tusen år av hederskulturer"

Kenneth Johansson (red.), Historiska Media, 2005

"I hederns skugga: de unga männens perspektiv"

Dilek Baladiz, Gothia Förlag, 2009.

"Varför mördar man sin dotter?"

Emre Gungör och Nima Dervish, Nordstedts, 2009.

För ytterligare litteraturlänk hänvisas till Nationellt centrum för kvinnofrids (NCK) kunskapsbank, www.nck.uu.se/Kunskapscentrum/Kunskapsbanken